

A PROFÁN MEDVE. MEDVÉK, VADÁSZOK, VADÁSZTÖRTÉNETEK A VASZJUGAN FOLYÓ MELLETT

Nagy Zoltán

1972-ben jelent meg Bakró-Nagy Marianne könyve, a *Die Sprache des Bärenkultes im Ob-ugrischen* (Sz. Bakró-Nagy 1979). Ebben a könyvben a szerző az obi-ugor medvekultusz műnyelvéről ír, nyelvészeti, szemantikai, etimológiai, nyelvtörténeti szempontból elemezve azt. A témáról sem addig, sem azóta nem született ilyen átfogó tanulmány. Ez a könyv – konkrét állításai mellett – felhívja a figyelmet általában a medvének a hanti kultúrában játszott szerepére is.

A medve ma a hanti kultúra kulcsszimbóluma, megtestesítője. Az egyetemi oktatásban, a finnugor népek kultúrája iránt érdeklődő laikusok tudásában, a szakemberek érdeklődésében az obi-ugor népek kultúrájáról leggyakrabban – a nyelv és a hozzá kapcsolódó rokonság ideája mellett – a medvekultusz asszociálódik. Ez természetesen nem véletlen, és nem egyszerűen a külső szemlélő – egyébként hatékonyan működő – sztereotípiaképzési kényszerének eredménye, maguk a hantik is úgy érzik, hogy a medve kultúrájuk egyik megragadható csomópontja. A medvekultusz joggal tekinthető a hanti vallás egyik sűrűsödési pontjának, a vallás olyan kulcsszimbólumának, amelyre, mint rendezőelvre, felfűzhető a hanti vallásos gondolkodás egésze: „a medve képzetkör elemei átszövik az egész obi-ugor kultúrát” (Schmidt 1990: 151), a medveünnep a hantik számára „minden morál és művészet összessége” (Schmidt 1990: 151).

A medvének azonban szakralitása mellett megvannak profán tulajdonságai is: nemcsak a hanti kultúra isteni személye ő, hanem az erdei hétköznapiak meghatározója is, konkrétan létező, olykor félelmetes, olykor érthetetlen, olykor barátságos állat. Ezek az aspektusai egymástól szigorúan nem elválaszthatók, „a medve, a földi létben egyszerre szent és profán, szembeszegül a világos strukturák szerinti kategorizálással” (Mandelstam-Balzer 1999: 68), „a medve félig állat, félig ember, félig pedig isten” (Mandelstam-Balzer 1999: 190). Dolgozatomnak is az a célja, hogy ezt a komplexitást szem előtt tartva felhívja a figyelmet a szakirodalomban a medvekultusznál sokkal kevésbé tárgyalt „profán medvére”.

1. A szakrális medve

A medvekultuszról, a medve szakrális aspektusairól egy ilyen tanulmány keretein belül lehetetlen érdemben írni. Még egy tudománytörténeti elemzés is szétfeszítené a dolgozat kereteit, hiszen a témának olyan szerteágazó irodalma van, hogy minden részletre

kiterjedő elemzése itt nem lenne sem indokolt, sem megvalósítható. Ezért elsősorban csak a legfontosabb tanulmányokra, a legfontosabb tematikákra szeretnék utalni.

A medvekultuszról született írások túlnyomó többsége etnográfiai leírás.¹ Ezek az írások, amelyek általában a medve megölésének pillanatától követik nyomon az eseményeket a medveünnep végéig, megfigyelhetőek már a legkorábbi lejegyzésekben is (Gondatti 1888). Rendkívül részletesek a medveünnepről pl. A. Kannisto, valamint a Munkácsi 'Bernát' anyagát felhasználó Kálmán Béla leírásai (Munkácsi-Kálmán 1963, Kannisto 1977). Ezek a leírások hol egy-egy konkrét példát, eseménysort írnak le (lásd pl. Szatyilov 1931), hol az általános elemzésen keresztül területi változatokat próbálnak elkülöníteni (Karjalainen 1927, Lukina 1990a), hol pedig a vizsgált jelenség interetnikus kapcsolataira hívják fel a figyelmet (Bán 1913, Lukina 1990a), hol a modern társadalmi körülmények között értelmezik azt (Jordan 2003: 115–123).

Az etnográfiai leírásokkal párhuzamosan sorra jelentek meg folklórgyűjtemények is, melyek egyaránt tartalmaztak medveénekeket és medveünnepi színjátékokat is. Ezek lehetnek kétnyelvű szövegkiadások, a széles olvasóközönségnek szóló folklórgyűjtemények, vagy akár feldolgozások is.² A folklórszövegeket gyakorlatilag közlésük óta folyamatosan kommentálják, elemzik folklorisztikai módszerekkel. Tyimofej Moldanov például a medveénekekből rekonstruálta az északi hanti világképet, de talán a legsokrétűbb elemzését az énekeknek Schmidt Éva végezte. Schmidt Éva a medve eredetének történetei, variációi alapján próbálta meghatározni a medve képzetkomplexumát. Tanulmányában rámutat, hogy a medve egyik legfontosabb tulajdonsága az, hogy különböző világszférák közti mediátorként működik. Az „erdőbe távozott fiú” alapszituáció különböző variációi mind a horizontális világszférák közti átjárásról tanúskodnak (emberi világ – természeti világ), amire visszavezethető többek között a medvének az állatok uraként való felfogása is. Ugyanakkor a medve az egyes vertikális világszférák között is közlekedik eredettörténeteiben, amivel megmagyarázható a tor után az égbe visszatérő medve koncepciója is, de kapcsolatban van vele az alvilágba járó, szférahatár-örként viselkedő medve képze is, és a sámany az alvilágban védelmező medve-segédssellem képze is (Schmidt 1990a).

A folklórszövegek és a medve képzetkomplexumának szimbolikus értelmezése kapcsán is elsősorban Schmidt Éva munkásságát kell kiemelni, aki írásaiban többféle aspektusból értelmezte a jelenséget. A medvét értelmezi pl. a világrend őreként, aki a medveünnepi szertartások során, a medveénekek és a medveünnepi színjátékok által neki bemutatott világképet közvetíti apja, az Ég-atya felé, ezáltal részese a világ folya-

¹ Magam itt nem tartom feladatommak az ünnep menetének leírását, azt ismertnek veszem, illetve a következő fejezetben annak egy lokális variánsával ismertetem meg az olvasót.

² Mindegyikre idézhető magyar példa is: Munkácsi 1892-1921; Kálmán 1980; illetve Derera 1982. Egyik utolsó publikáció: Moldanov 1999.

matos újateremtésének, újateremtődésének. Ez a képzet ugyanakkor az emberi társadalom felelősségére is rámutat a világ fennmaradása szempontjából. Ugyanakkor a medvét a létezés, a reinkarnáció irányítójaként is magyarázza. Ennek a felfogásnak az alapját az a párhuzam jelenti, amit Schmidt Éva a medvekultusz, a karmikus filozófia és a thanatológia, a halál utáni élmények tartalma között sejt. A medve eredettörténetének elemzésébe bevonta a jungi én-pszichológia egyes elemeit is, a medveünnepet, mint komplex rítust pedig „fordított halottas-könyvként” értelmezi, ami útmutatásul szolgál a túlvilágra távozó lelkeknek. Emellett kiemeli, hogy a medvekultusz értelmezhető egyfajta csererendszereként is, aminek résztvevője az emberi társadalom, valamint a medvék társadalma (Schmidt é. n., 1988, 1989, 1990a, 1990b).

Kunyina elemzése más szempontból értelmezi a medvét az emberi lét teljes ciklusának szimbólumaként. A vahi hantik medve-konceptiói alapján úgy véli, a medve megjeleníti az ember életét és halandóságát, halálát is. A medve ugyanis – egy történet szerint a kulturhérosszal folytatott vetélkedő elvesztése után – egyik felével ebben a világban él, a másikkal a túlvilágon. Ennek a hasonlóságnak megvannak az általános szimbolikus értelmezési keretei (a medve barlangjának olyan „ablaka” van, mint a sír feletti építményeknek, a medve is a föld alatt él, akárcsak a halott), de megvannak a konkrét kifejeződési formái is (az ember a föld alatt van egy ideig, majd visszatér a világra medve képében, így az elejtett medvéről külső jegyek vagy egy divinációs eljárás révén megállapítható, hogy benne pontosan ki született újjá) (Kunyina 2002).

A medve vallási szerepének értékelésekor ki kell emelni a medve állat-alakú istenségek példáját, akik közül jelentőségében talán kiemelkedik a Szent-Városi-Öreg. Az istenség és a medve hasonlósága, azonossága igen szembevetendő, tanulmányok sora elemzi az egybeeséseket. A medve, a Szent-Városi-Öreg alakjában is lélekvezetőként, szférahatár-örként jelenik meg, hiszen ő az utolsó istenség, aki az északi hantik számára az Ob torkolathoz lokalizált túlvilág felé haladó meghalt lelkeket még visszafordíthatja, megmentheti. Ez, a horizontális világképben megjelenő funkció analógiája annak, ami a medve funkciója a vertikális világban. A medvét erre saját alakja mellett lelkének egér alakja is képessé teszi, amivel analógiát mutat a Szent-Városi-Öreg medve és egér állatalakja is (Csernyecov 1977, Moldanov – Moldanova 2000, Schmidt Éva tanulmányai).

A folklorisztikai kutatások között kell említeni a zenefolklorisztikai vizsgálatokat is, melyeket szintén végeztek a medveünnepi énekeken (lásd pl. Mazur 2001, Lázár – Schmidt 1992, Gippius 2001). Emellett értelmezték a medvekultusz és a totemizmus (Vértes 1988) illetve a samanizmus (Kulemzin 2004) kapcsolatát, és született leírás a medveünnepi maszkokról (Kodolányi 1992) is, de elemezték a medve szerepét az álomszimbolikában is (Moldanova 2001: 191–196).

A medvekultusz vizsgálata során történeti rekonstrukciókat is végeztek. Ezek nagy része a medvekultusz eredetének a korai vadász kultuszokat tartja (Szokolova 1972, Kulemzin 1984). Karjalainen pedig arra mutatott rá, hogy a medveünnepek ma megfigyelhető területi változatosságát nem regressziós folyamatként kell felfogni, hanem a hajdani ugor kultúrában gyökerező medvetisztelet széttartó fejlődéseként (Karjalainen 1927). A legátfogóbb történeti elemzés Valerij Csernyecov nevéhez fűződik (Csernyecov 1977). Ő mutatott rá először, hogy különbséget kell tennünk a medvekultusz két, alapvetően különböző megnyilvánulási formája között. Sporadikus szertartásnak nevezte azt, amit egy medve elejtése után rendeztek, értelemszerűen alkalmi módon. Periodikusnak nevezte az a szertartást, amit hét éves ciklusokban tartottak, Vezsakori kultuszközponttal. Ez a periodikus szertartás az északi obi-ugorok *por* frátriájához kapcsolódik, a *mos* fráttria tagjai nem vehettek rajta részt. Történeti elemzésében a periodikus szertartást tartotta eredetinek, ami a frátriális társadalmi rend kialakulásával egyidős lehetett. Amikor az obi-ugor társadalomban a frátriák szerepe csökkent az egyre nagyobb jelentőséghez jutó nemzetségek javára, akkor a medve tiszteletét átvette a másik fráttria is. Az ezzel párhuzamosan gyengülő medve-ölési tilalom hatására alakultak ki szerinte a sporadikus, alkalmi medveünnepek.

Marjorie Mandelstam-Balzer ugyanakkor a medvekultusz történetében annak szinkretisztikus hajlamát, szinkretisztikus vonásait emeli ki. Szerinte időnként a keresztény bűn koncepciónak nem megfelelően ötvözték a medvekultusz képzeit a kereszténység elemeivel. A medvét ugyanis egyenlővé tették egyrészt Jézus Krisztussal, az isten fiával, ugyanakkor Luciferrel, a lázadó angyallal is. A hantik szerinte kombinálták a keresztény magyarázatokat Jézus mártírháláláról és a Sátán mennyből való kiűzetéséről, rámutatva ezáltal az orosz ortodoxia által meghatározott szent dolgokkal szemben arra, ami számukra szent: a medvére és az ősök szellemeire. Ugyanakkor a medve alapvető hármassága (részben isteni, részben emberi és részben állati lény) előkészítette, elfogadhatóvá tette a keresztény szentháromság képletét (Mandelstam-Balzer 1999: 67–68).

A medvekultusz szerepét az – elsősorban oroszországi – kutatók etnopedagógiai szempontokból is értelmezték. Ezek között kell említeni azt is, amit már Schmidt Éva is kifejtett, hogy a medveünnepek tulajdonképpen a fiatal generációk kultúratanulásának, szocializációjának rendkívül fontos színterei. A fiatalok itt ismerkedhetnek meg a társadalmi élet legfontosabb szabályaival, a szakrális geográfiával (Mandelstam-Balzer 1999: 190), valamint az élővilág és az istenrendszer szereplőivel is. Sőt, a legfontosabb „népi tudományos” kérdésre, a „honnan származik”, „honnan ered” problémájára is választ kapnak a kozmogóniai és teogóniai történetekből (Schmidt 1990a). Emellett az etnopedagógiai kutatások arra is kiterjednek, hogy a medveünnepek, mint felelevenített, esetenként színpadra vitt szertartás, mint

folklorizmus-jelenség – aminek természetesen már egészen más a szerepe, mint a korábbi, tradicionális medveünnepeknek – hogyan használható fel a manysi és hanti gyerekek oktatásában, saját kultúrájukkal való azonosulásuk eszközeként.³

Ma tehát, mint az az előbbiekből is kiderül, egészen más a szerepe a medveünnepeknek, mint korábban volt. Sokan felismerték azt a jelenséget, hogy a szovjetrendszer lappangása után, amikor a hivatalos propaganda szeretett a medveünnepek eltűnéséről beszélni, újra kezdtek nyíltan medveünnepeket rendezni. A medveünnep folyamatosan meglévő vitalitását hangsúlyozza az is, ahogy a medveünnep mindig reagált a hatalomra, aminek fonákságait a szatirikus játékok a rítusok nyelvén adták vissza. A szovjet periódusban a cári rendszer paródiái mellett feltűntek a szovjet rendszert parodizáló színdarabok is, amiknek új szereplői a párttagok, a helyi brigádvezetők stb. voltak (Mandelstam-Balzer 1999: 196–197).

A mai medveünnepek, medveünnepi fesztiválok szervezői általában a hanti vagy manysi értelmiség, a fiatal kutatói és/vagy politikusi nemzedék tagjaiból kerültek ki. Ezt a jelenséget próbálja meg értelmezni Mandelstam-Balzer, amikor a medveünnepet az „etnikus büszkeség” gondolatrendszerében a felébredt/megteremtett nemzeti öntudat legfontosabb megnyilvánulási formájának, életbentartójának, felébresztőjének nevezi (Mandelstam-Balzer 1999: 190–212). Ugyanakkor arról sajnos – tudtommal – nem esik szó az obugrisztikai szakirodalomban, hogy a medveünnepet, mint emblémát hogyan aknázza ki etnopolitikai céljainak elérésére a hanti értelmiség, vagy a régió orosz politikai elitje, mint ahogy azt egy Num-to-i rénszarvas-áldozati szertartás kapcsán már végigelemezte Art Leete (Leete 1999).

2. A szakrális medve a Vaszjugan folyó mellett

Medveünnepet a Vaszjugan folyó mellett is rendeztek, a 19–20. század fordulója környékén még – úgy tűnik – viszonylagos rendszerességgel, de előfordult a huszadik század negyvenes-ötvenes éveiben is. Igaz ez annak ellenére, hogy bizonyos információk épp az ellenkezőjéről tanúskodnak. Sirelius 1898-ban azt írta le naplójába, hogy a medveünnepről adatközlője egyáltalán nem hallott (Sirelius 1983: 50). Urajev is azt rögzítette 1959-es naplójában, hogy „itt nincs medveünnep, csak a juganiaknál” (Urajev 1959). A medveünnepek megrendezését ma a hantik általában letagadják, és az előző példához hasonlóan más hanti csoportokra „hárítják át” annak rendezését. Ennek oka az, hogy a medveünnep a környező orosság hatására a hantik körében is a primitívség, az elmaradottság szimbólumává vált. Mint ilyenről általában, nem is szívesen beszélgettek, élő beszámolót én is csak hosszú hónapok ott-tartózkodása után hallottam

³ Lásd pl. Moldanova T.A., Kakszin A.D. 2002. kötetben elsősorban: Ivanova, Lucsko, Resetnyikova, Sztakanova tanulmányait.

először. A medveünnepet távolítandó maguktól előszeretettel mesélik azt a történetet, hogy egy jugani hanti a Vaszjugan mellett ejtett el egy medvét, és annak ünnepséget rendezett. A történet elmesélése általában nagy kacagást szokott kiváltani. A medveünnep (és a jugani hantik) komikusságának másik tipikus, többször felmerülő története így hangzik:

„A juganiak medvét ejtettek, majd ünnepet ültek, ahol megették a medvét. Letagadták, hogy ők ölték meg a medvét, az oroszokra fogták azt, rájuk terelték a gyilkolás bűnét. Volt ott egy orosz nő, aki hantival házasodott, az hallgatta, hallgatta, majd megelegelte és elkezdett kiabálni: „Misa, Misa, hazudnak ezek, átvágnak, ők maguk löttek le téged, őket egyed meg!” Később persze rettentően megsziadták, hogy hogy mondhat ilyeneket, de persze nem tudta, hogy tilos. Elnézést is kért tőlük.”⁴

Mint látható, medveünnepeket ma már egyáltalán nem rendeznek, sőt a medve vadászát sem övezi semmilyen tabu. A vaszjugani hantik ma már nem csak a véletlenül útjukba kerülő medvére vadásznak, hanem csapdákat is állítanak az ösvényeikre. A medve húsát mindenféle vallásos cselekedet nélkül fogyasztják, elsősorban a férfiak. A nők általában visszautasítják a medvehús fogyasztását, mondván, hogy “akár embert is ehetett”, és ezért a megevése olyan, mint a kannibalizmus. Itt fontos azt is megjegyezni, hogy a vaszjugani hantik az általános norma szerint ragadozó állatokat egyáltalán nem ehetnek, bár – mint minden létező normának – ennek is vannak kivételei, elsősorban inséges helyzetekben. A medve azonban általános tiszteletnek örvend annak ellenére, hogy szabadon vadászható⁵ és a férfiak korlátlanul fogyaszthatják. Általában őt tartják “az állatok cárjának”, az erdő tényleges urának, ahol hozzá képest ők csak látogatók.

A vaszjugani hantik valamikori medveünnepének legaprólékosabb leírása Kutafjev tollából való, aki 1938-ban írta le egy vaszjugani asszony elbeszélése alapján (Kutafjev 2000). Kutafjev informátora szerint akkor már nem rendeztek ilyet, de azelőtt harminc-negyven évvel igen. A beszámoló szerint a medvét a barlangjában ölték meg, és onnan húzták ki. A mellére fából faragott „gombokat” tettek; és azokat „kigombolva” nyúzták meg a testet. A lenyúzott bőrön a mancsokat és a fejet rajtahagyták, és ezeket óvatosan hazavitték a faluba. A bőrt otthon az asztalra terítették, a fejét a két első lába közé helyezték, mintha csak pihenne. Ha hím medve volt, akkor sapkát adtak

⁴ Meg kell említeni, hogy kiderült, maguk a vaszjuganiak is áthárították az ölés bűnét, azt szokták mondani, hogy a medve a jegenyefenyőről esett le, abba halt bele. P. Milimov története.

⁵ Az orosz vadászati törvény természetesen korlátozza, csaknem tiltja a vadászát, de az elmélet és a gyakorlat között éles a piaci viszonyok keltette ellentét. A medve bőré, epéjét, zsíráját igen magas áron lehet eladni.

rá, ha nőtény, akkor kendőt kötöttek neki. Miután felöltöztették, behívták a gyerekeket is, mondván, hogy „megjött Miska, a testvéretek, vendégségbe”. A gyerekek táncoltak előtte és megcsókolták az orrát. A medve hazahozott húsát megfőzték, miközben a varjút utánözva „kok-kok” hangon kiáltoztak. Ugyanígy kiáltoztak, mikor ették a húst. A hanti asszony már nem tudta értelmezni ezeket a kiáltásokat, de analógiák alapján tudjuk, hogy ezzel igyekeztek elterelni magukról a medve megölésének és megevése-
nek gyanúját, bűnét. Ezt a bűnt azonban nem csak a varjúra hárították, hanem azt is megpróbálták elhíttetni vele, hogy leesett a jegenyefenyőről, és úgy halt meg. A medve bőrét és fejét egy napig őrizték a házban, majd a második napon a fejet is megfőzték. A megfőtt fejből óvatosan, mindenfajta törést elkerülve kifejtették a csontokat, különösen ügyelve arra, hogy a fogak ki ne essenek belőle. A koponyát végül a padlásra vitték és ott őrizték. Ezzel magyarázta az asszony, hogy a nőknek tilos felmenniük a padlásra, mert ott „szent csontokat őriznek”, amiket ez megbecstelenítene, tisztátalanná tenne, és „ez a koponya nagy isten”. Ha a padláson őrzött medvekoponyáról tudomást szerzett valaki, akár orosz, akár más idegen, aki nem tartozott a faluhoz, akkor el kellett azt tüntetni. A család fő nyírkéregbe csavarta a koponyát és elásta a földbe. Ennek magyarázata az asszony szerint az volt, hogy az idegenek tisztátalanná tették a csontokat, mert „az égben az égi isten – a mennydörgés, a földön a földi isten – a medve”. A medvecsontoknak ezeket a temetőit „medvetemető”-nek nevezték. Kutafjev szerint Felső-Smakovkában volt egy ilyen medvetemető.⁶

A fenti leírást Kulemzin és Lukina adatai alapján további részletekkel is kiegészíthetjük (Kulemzin – Lukina 1977: 168–169). A vadászok már a megölés előtt hangsúlyozni kívánták, hogy tulajdonképpen nem ölésről van szó, hanem arról, hogy vendégségbe hívják magukhoz rokonukat: néhány szelet húst vittek magukkal a vadászatra, jelezvén, hogy van nekik húsuk bőségesen, a medvéhez nem a húsáért mennek. A húst és a bőrét ugyanakkor, de két külön szánon vitték a faluba. Amikor a vadász a házához közeledett, kiabálva adta tudomásul a falujabelieknek, hogy ártatlan a medve megölésében, a halál okául a fenyőt nevezve meg. A házban a lefektetett, feldíszített medve szemét pénzérmével takarták el. Az ünnepség alatt dicsőítő énekeket énekeltek a medvéhez, amelyben újra azt hangsúlyozták, hogy hozzájuk vendég érkezett. Maga az ünnepség Kulemzin szerint a medve nemétől függően itt is négy vagy öt napig tartott: öt napig a hím medvét ünnepelték. Az ünnepség leteltével a medve koponyáját a padlásra tették, de előtte zelnicemeggy gyökeréből készült kötővel átkötötték. Kulemzin ennek kétféle magyarázatát hallotta: egyszer azt mondták neki, hogy azért kötik össze, hogy ha feltámadna, ne tudja megharapni a vadászt, máskor azt mondták,

⁶ Ennek az említésnek alapján Jakovlev mint szent helyről beszélt a Felső-Smakovkai medvesírokról. (1998: 48.) Ennek a kultikus helyek közé sorolása valószínűleg indokolatlan.

hogy az összekötőzéssel azt akarják elkerülni, hogy szétessen a medve feje és elvesse-nek egyes darabjai.

Kutafjev megemlékezik még a medveeskü szokásáról is. Ha az asszonyok veszekedtek, levették a koponyát, és megharapták, mondván, hogy ahogy ők megharapták a koponyát, úgy marcangolja szét a medve is azt, aki kettejük közül a bűnös (Kutafjev 2000: 129). A medveeskü szokásának vaszjugani előfordulását említi még Karjalainen is, aki szerint medvekoponyára itt nem csak a megvádolt tehetett esküt, hanem a vádló is. Ma már a medveeskü intézményének nyoma sincsen, maguk a hantik sem tudnak róla semmit.

Ozernojében, kutatásom központjában úgy tudják, hogy régen a medveünnepeket, akárcsak a jávorünnepeket is, a *Päi Imi* félszigeten rendezték. Az ezen a félszigeten tisztelt istenség, a Vaszjugan folyó védőszelleme, valamint a falunak, szélesebb körben pedig a vaszjugani hantik egyik frátriájának is legfontosabb istensége. Ma, visszaemlékezve a korábbi medveünnepekre, a medvében elsősorban a hatalmas húsforrást látják, az ünnepnek pedig legfontosabb a "nagy zabálás" aspektusa: "Kanállal ették a húst, a zsírt. Sokáig semmi ennivaló nem volt, aztán hirtelen bezabáltak, és utána mind folyamatosan szartak." Emellett az ünnep mulatság jellegét hangsúlyozzák, amit jól mutat a következő beszélgetésrészlet is. Ebben házigazdám mesélt a medveünnepről nekem és feleségének, aki még kérdést is közbevetett:

„-Ott minden zsíros, finom. Vodka is lehetett, de nem feltétlenül. Ha medvét öltek, akkor is lehetett vodka, de azt odatették elé, mintha úgy-mond az is vodkát inna. Mintha együtt innának. Ők maguk is ittak és táncoltak is. Vendégül látták és buliztak.

[...]

-Milyen táncokat tudtak régen az osztjások?

-Ugráltak és ugráltak. A Juganiak is így csinálták. [...] Mintha vendég jönne, buliznak vele.”⁷

A medvéhez való viszonyulás a Vaszjugan mentén ma is tiszteletteljes, nem hétköznapi, annak ellenére, hogy torát ma már nem ülik meg, hogy a koponyáját ma már nem őrzik meg, és hogy az ölési tabu sem érvényes. Hasonló tisztelettel viszonyul a medvéhez a környező oroszság is. Tudjuk, hogy az oroszok körében is tisztelt állat a medve, mégis azt kell sejtenuünk, hogy legalábbis a korai, múlt századi betelepülökre hatással kellett, hogy legyen a hantik medvekultusza is. Ehhez a hatáshoz analógiát Szurgut közeléből ismerünk, Nyeklepajev beszámolójának köszönhetően (Nyeklepajev 1997: 56–57). A szurguti oroszok is úgy tudták, hogy a medve mindent ért, ezért nem lehet

⁷ P. Milimov

vele tréfálkozni és nem lehet sértegetni sem, mert megbünteti érte a vétkezőt. Ők sem szerették nevén nevezni, hanem megnevezés nélkül, egyes szám harmadik személyben beszéltek róla, egyszerűen „ő”-nek titulálva. A medveeskü szokását is legalább annyira betartották, mint maguk a hantik. A medve szerepet kapott gyógyászatukban is, első-sorban a medvefog és a medveepe használatával.

3. Vadásztörténetek a hanti folklórban

Dolgozatomban a medve profán aspektusairól szeretnék beszélni. Honnan szerezhettük azonban ismereteinket a profán medvéről, a hantik mindennapi életét befolyásoló élő-lényről? Akár első-kézből származnak információink – tehát lehetőleg minél hosszabb időt próbálunk meg eltölteni köztük, velük lakunk, velük vadászunk – akár másodkézből, etnográfiai leírásokból tájékozódunk, végső eredője ezeknek az ismereteknek az, amikor a hantik egymás között beszélgetve, vagy a terepmunkás kérdéseire felelve, neki magyarázva vadásztörténeteket adnak elő, történeteket mesélnek a medve – és a medvével találkozó ember – életéből. Ezekben a történetekben fogalmazódik meg az a „népi tudomány”⁸, etno-zoológiai ismeretrendszer, ami elevenségével és kiterjedtségével bárkit lenyűgöz, de ezekből tudhatjuk meg a medvével való találkozás szabályait, a medvevadászat különböző módozatait is. A kutató a feltett, gyakran száraz kérdésekre nemcsak rövid és lényegretörő válaszokat kap, hanem igen gyakran történeteket hall, amelyek magukban foglalják a kérdésre adott választ is.

Ugyanakkor ezeket a történeteket hiába keressük a hanti folklórkiadványokban, a narratív hagyomány gyűjteményeiben, csak a legritkább esetben találkozhatunk velük. Ha fel is bukkannak ezek a szövegek, akkor is csak mint a gyűjtés melléktermékei, esetleg információtartalmuk miatt említésre méltó szövegtörödékek. Rendkívül érzékletes Munkácsi Bernát manysi gyűjteményének megfogalmazása, amiből – Munkácsi hihetetlen precizitásának és elképesztő szövegbázisának köszönhetően – ugyan nem rekednek ki teljesen az ilyen szövegek, de csak az árulkodó „néprajzi apróságok” fejezetcím alatt találhatjuk őket.⁹

Ezzel szemben tucatszám találhatók ilyen szövegek a nyelvészeti szövegközlések között. Honti László reprezentatív chrestomathiájában (Honti 1986) az összes ott szereplő 43 szöveg közül 12 sorolható ebbe a szövegtípusba.¹⁰ Mi lehet ennek a magyarázata? Az, hogy akkor a legkönnyebb szóba elegyedni valakivel, akkor a legegyszerűbb tőle folyamatos szöveget kapni – amit később nyelvészetileg elemezni lehet – ha életéről, munkájáról, az őt leginkább foglalkoztató tevékenységről kérdezzük. A min-

⁸ Lásd erről pl. Medin – Atran 1999.

⁹ Munkácsi 1892-1921, vö: Kulemzin - Lukina 1978: 139. oldaltól: megtörtént esetek, igaztörténetek, rövid mondák („былички”).

¹⁰ A 2., 3., 10., 11., 12., 22., 27., 29., 31., 33., 36., és 37. szövegek sorolhatóak ide.

dennapok érzékeltetése egy-egy történeten keresztül szerencsés és sikeres eszköze lett a nyelvészeti szöveggyűjtésnek.

Ha ez ennyire könnyen előhívható szövegtípus, akkor logikusan következik belőle, hogy igen nagy vitalitással bír, igen fontos szerepet kell, hogy játsszon az egyének – jelen esetben a hantik – mindennapi életében, hétköznapi narratív gyakorlatában. Ennek ellenére az obi-ugor folklorisztika gyakorlatilag negligálja ezt a szövegtípust. Az ellentmondás hátterében a finnugrisztika, a „finnugor néprajz-tudomány” tudománytörténeti tradíciójának sajátosságait kell keresni, azt, hogy egy-egy nép szöveghagyományának, narratív kánonjának meghatározásakor csak a „tradicionális”, magas esztétikai értékkel bíró szövegekre koncentrált, kirekeszti a hétköznapi elbeszélésformákat.

A finnugrisztikai néprajzkutatásnak ez az esztétizálása szemben áll az általános folklorisztika eredményeivel. A folklorisztika elég korán, már a harmincas években felismerte, hogy vannak olyan műfajai a narratív hagyománynak, amelyek a korábbi gyűjtésekben nem szerepeltek. Nagy mennyiségű gyűjtése ezeknek a szövegeknek azonban csak az ötvenes években indult meg, erre az időre tehető tényleges folklorisztikai felfedezésük. A magyar folklorisztika gyakorlatilag ezzel egy időben kezdte kutatni, gyűjteni ezeket a szövegeket, és az „igaztörténet” elnevezést fogadta el terminus technikusként.¹¹

A magyar folklorisztika az igaztörténeteknek két altípusát különbözteti meg (Dobos 1986). Az élményelbeszélés olyan szűk körben ismert, rövid, csattanóval végződő történet, ami olyan valós alapú, átfarmált eseményeket tartalmaz, amelyek általában az előadóval magával történtek meg. Ennek megfelelően szüzséik nem öröklöttek, hanem a mindennapi életet tükrözik, kiválasztódásuk az egyén élettörténetén alapul, az egyén pszichológiai beállítottságán múlik. A magyar folklorisztika megpróbálta tipologizálni a magyar szöveghagyomány legfontosabb tematikai csoportjait, bár teljes tipológiát képtelenség összeállítani (Küllös 1988: 258), ami következik a műfaj logikájából, a szöveg kiválasztódásának esetlegességéből is. A megállapított tematikus csoportok: a gyerekkori történetek; a nagy félelmek, ijedelmek, aggodalmak emlékei; a szerelem és a családi élet; az elszenvedett igazságtalanságok, sérelmek; a férfiak hőstörténetei és a háborús kalandok (Dobos 1986, Küllös 1988).

A második altípus, a tényleges „igaztörténetek” személytelenebbek, nem minden esetben – sőt jellemzően nem – az elbeszélő maga a főszereplője. Ezek szélesebb körben ismertek, mint az élményelbeszélések, és formailag, történetészvőseileg sokkal kiforrottabbak, csiszoltabbak, a típussá válás előrehaladottabb fokán állnak.¹² Az igaz-

¹¹ Az igaztörténetek „felfedezéséről”, kutatásának történetéről lásd Küllös 1988: 251–253. Az igaztörténetekhez lásd Bausinger 1982, Dégh 1972, Dobos 1986, Jolles 1930, Katona 1962, 1998, Nagy Olga 1975, 1977, 1982, Neumann 1966, 1969, Redfield 1960, Réthey Prikkel 1991, Szilágyi 1969, Szócs 2002, Voigt 1965, 1972, 1988.

¹² Vö: Bausinger 1982, Dégh 1972, Küllös 1988, Nagy O. 1975, von Sydow 1934.

történetek tematikája is a mindennapokon alapul, de a történetek kiválasztódásában a személyes motiváltság mellett jelentős szerepe van a különlegességnek is: „a történetek élményforrása, mozgatórugója mindig a különös, a szokásostól eltérő, (...) a mindennapos, megszokott dolgokról, személyekről nincs mit beszélni” (Küllös 1988: 255). Dobos Ilona a magyar történetek alapján a következő tematikus csoportokat rajzolta ki: családi történetek; erotikus és obszcén történetek; vidám, mulatságos históriák; falusiak városi kalandjai, amiknek alapja a járatlanság, tudatlanság az új környezetben; rémtörténetek; véres szerelmi drámák; nevezetesebb személyekhez fűződő elbeszélések és végül az oktató célzatú történetek.

A hétköznapi történetek, az élményelbeszélések, az igaztörténetek befogadása a narratív kánonba a magyar és az egyetemes folklorisztikában sem ment minden probléma nélkül. Nagy Olga az igaztörténetekről szólva idézi Istvánovits kritikáját a folklórgyűjtések gyakorlatára: „A gyűjtők eleve a „klasszikus folklór” alkotásainak rögzítési igényével indulnak terepre” (Istvánovits 1965: 113). Kicsit korábban Istvánovits¹³ így fogalmaz: „A klasszikus folklór szeretetén és ismeretén iskolázott gyűjtők-kutatók munkájuk során nem rendelkeztek a valóság meglátásához szükséges érzékkel; szerzett ismereteik, tapasztalataik konvencionális vagy végig nem gondolt, ösztönös elméleti felkészültségük úgyszólván elzárta előlük ennek az újnak a befogadási készségét” (Istvánovits 1965: 113). Gyakorlatilag hasonlókat fogalmaz meg Bausinger is az igaztörténeteknek szentelt tanulmányában,¹⁴ ahol a folklorisztika műfaj-kategorizálására a viseletek analógiáját idézi: a klasszikusnak tekintett folklórműfajok (mese, monda, ballada stb.) képviselik az ünnepi, vasárnapi viseletet, míg az igaztörténetek a hétköznapi öltözet analógiái (Bausinger 1982: 18).

Bausinger fenti viselet-hasonlata azt is magában foglalja, hogy az igaztörténet az, amelyik jobban jellemzi a kutatott csoport mindennapjait, hétköznapijait. Ebből a felismerésből eredeztethető a műfaj magyar terminusa is: igaznak, valóságosnak tartja mind az elbeszélő, mind pedig a hallgatóság, és mindkettő megkülönbözteti a fikciótól,

¹³ Ebben a vitairatában Istvánovits alapvetően ideológiai állásfoglalást tesz, a marxista esztétika felől kritizálja a korabeli folklorisztikát, de megjegyzése kiragadva a szöveggörnyezetből tökéletesen alkalmazható az igaztörténetek kirekedésére is.

¹⁴ A tanulmányt rendkívül találó bevezetéssel indítja: „Minden egyes elbeszélés-kutató ismeri azt a felfedezés örömet messze túlszámalyó boldogságot, amelyet egy igazi elbeszélő tud okozni, akit ma, mint zubogó forrást a kiszáradt tájon, még fellelhet. Majd minden országból meggyőzően tudósítanak a kutatók arról, hogy a kapcsolatot milyen hamar meg lehet teremteni, és ezt követően milyen szívélyes az egyetértés, hiszen legtöbbször nemcsak a kutató örül, hanem az elbeszélő is, hogy figyelmes hallgatóra akadt. Eppen ez a kölcsönösség fokozza jelentős mértékben a boldogságot. Azt viszont nem tudom, hogy vajon minden egyes kutató érezte-e már azt a szorongató érzést, ami ennek az örömnak a szükséges ellentéte. Hogy az elbeszélő a kutató felé ilyen örömmel nyílik meg, annak az oka gyakran éppen az, hogy az évek során elbeszélőkörre vagy hallgatói körre kezd megszűnni; a kutató tehát részvételével egy tovatűnt helyzetet rekonstruál. No ez azért még nem hiba, és mindenki tudja, hogy az ilyen részvétel micsoda gazdag leleteket hozott már napvilágra. Emögül azonban szorongató-sürgetően merül fel a kérdés a mai dolgok iránt, és az elbeszélés mint olyan tevékenység, illetve műfaj iránt, amely a jelenlegi népi élet egyik hatékony eleme.” (Bausinger 1982: 17–18.)

a „mesétől” (Nagy O. 1982: 149), hangsúlyozva, hogy az események ténylegesen megtörténtek, valós időben, valós helyszínen, valós emberekkel. Sokan a műfajt ma is első sorban mint dokumentumot, forrást használják, bár „az igaz történet igazságának nem a valóság, igazolhatóság a jelentése, hanem az, hogy ezeket a történeteket mind az előadó, mind pedig a befogadó bizonyos mértékben igaznak hiszi” (Szócs 2002: 77). Ennek ellenére ezek a történetek használhatóak forrásként, de nem a valóság, hanem a közösség ismereteinek, értékrendszerének, világról alkotott véleményének a megismérlésére (Redfield 1960, idézi Küllös 1988).

Annak ellenére vitatott ma is ezeknek a szövegeknek a folklorisztikai státusa, hogy „ma már nem vitatja el senki e műfaj jelenlétét, mégpedig számbeli fölényét” (Nagy O. 1975: 315). Sokan nem tartják a népköltészet részének, folklórnak (pl. Dobos 1986: 210–211; Voigt 1998: 326–327) csak folklorisztikus történetnek (Katona 1998: 26), illetve a klasszikus folklórműfajok hagyományán megjelenő másodlagos jelenségnek.¹⁵ Ennek a gondolatnak alapja lehet az, hogy tagadhatatlan és szembevetendő az igaz történetek kapcsolata – esetleg genetikai kapcsolata – más, „klasszikus” folklórműfajokkal. A hétköznapi elbeszélésekben Bausinger szerint is ugyanazok a szellemi tevékenységek hatnak, mint amik a korábbi műfajokat létrehozták, azzal a különbséggel, hogy ez a „szellemi tevékenység” ezekben a történetekben nem a teremtés, a fikció, az alkotás, hanem a kiválasztás által valósul meg: lehetséges, megtörtént vagy megtörténtnek vélt események közül választódnak ki azok, amelyeket elbeszélésre érdemesnek tartunk. Ez azonban nem nélkülözi az alkotói folyamatot sem: „a szellemi tevékenység (...) nemcsak a kiválasztás elvét, hanem még mindig egy alakító és változtató erőt is jelent” (Bausinger 1982: 28), ami „a valóságos esetek kiválasztásában, cicomázásában és megformálásában” (Bausinger 1982: 37) érvényesül.

Az igaz történetek efféle viszonyítása a „klasszikus folklórműfajokhoz” történeti megállapításokra is sarkallhatja a kutatót. Feltételezni lehet, hogy ezek a műfajok kései jelenségek, korábban nem volt különösebb szerepük a narratív gyakorlatban. „Falun vagy pusztán az emberek összefutva, mindent tudnak egymásról. Életük eseményeivel kevés újat, érdekeset mondhatnak. A valóság átalakítása is nehezebb olyan környezetben, ahol az elbeszélőre lépten-nyomon rácsúfolhatnak” (Dobos 1986: 209). Ugyanakkor erre semmilyen bizonyítékunk nincsen. A korai felbukkanások hiánya inkább a gyűjtők már jellemzett elfoglaltságára vezethető vissza, és nagyobb a valószínűsége, hogy „a mindennapoknak az elbeszélése a mindenkorai idők folklórja volt” (Nagy O. 1975: 318).¹⁶

¹⁵ „Másodlagos jelenség tehát az „igaz történet”. Egyrészt egy elmúlt klasszikus folklór hagyományozás roncsain nő fel, másrészt pedig anyagában és megteremtő közegében a hagyományozó közösségek (falu) felbomlásához kapcsolódik.” Voigt 1965: 119. Minderről lásd még Küllös 1988: 258.

¹⁶ Az igaz történetek történetiségéről lásd még: Küllös 1988: 254.

Alapvetően két okunk lehetne arra, hogy ne fogadjuk el az igaztörténeteket „népköltészeti” alkotásnak.¹⁷ Az egyik az esztétikai szempont, sőt talán inkább ítélet, amely – hol önkényesen, hol elméletileg alátámasztva – elhatárol művészetet „nem eléggé művészet”-től. A másik szempont egy leszűkített nép definícióra vezethető vissza, amelyben a folklórt egy időpillanat egy bizonyos társadalmi osztályának művészeteként definiálják: ebben a definícióban a „hagyományos”, a „paraszti”, a „polgárosodás előtti” kifejezések a meghatározók. Ugyanakkor ha megszabadulunk ezektől az ítéletektől, normatív előírásoktól, akkor egyértelműen látható, hogy mindig, mindenhol alapvető emberi törekvés a történetmesélés, a narráció, hogy az emberi faj tulajdonképpen – Keszeg Vilmos frappáns könyvcímét segítségül hívva – homo narrans (Keszeg 2002). A jelenkori folklorisztikai gyűjtéseknek pedig a teljes narráció-hagyományra ki kell terjedniük, nem csak kiválasztott, „klasszikus” műfajokra. Igaz, az ilyen vizsgálatokban nem dolgozhatunk – még ha folyamatosan bővülő is, de – zárt szövegtörzsszel, hiszen ezeknél a történeteknél nem a szövegállomány, hanem a narráció működési formája a körülhatárolható. Bausinger szerint: „készen tartják azokat a formákat, amelyekbe az eseményeket és a történeteket belegyűrjük” (Bausinger 1982: 25). A mai folklorisztikai gyűjtésekben – függetlenül attól, hogy Magyarországon vagy Nyugat-Szibériában vagyunk – a teljes narráció-gyakorlatra kell figyelniük, a beszélésnek, a beszédmódoknak, beszédhelyzeteknek is az antropológiai/etnológiai vizsgálatok tárgyainak kell lenniük.¹⁸

Nézzük meg ezek után, hogy a fentiek alapján mi mondható el a vaszjugani hantik, sőt általában a hantik igaztörténeteiről. Mint korábban már említettem, ezek a szövegek viszonylag későn, és kis jelentőséget kapva bukkantak fel a folklórgyűjtésekben, amelyeket ma is a klasszikus szövegek egyeduralkodó jellemez. A Vaszjugan folyó mentén élő hantik között azonban – ahol terepmunkámat¹⁹ végeztem – bármennyire igyekszünk is, gyakorlatilag alig hallhatunk olyan „klasszikus” szövegeket, amelyek az obugrisztikai szakirodalom alapján olyannyira jellemzőek a hantikra, és amelyek még itt is gyűjthetőek voltak a 19. század végi kutatók számára.²⁰ A „klasszikus műfajok”

¹⁷ Állításomat annak ellenére vélem elfogadhatónak, hogy itt nem foglalkozom magának a „népköltészet”, illetőleg „folklór” terminusnak a különböző definiálási lehetőségeivel. Itt elsősorban arra a ki nem mondott tradícióra hagyatkozom, ami a magyar folklorisztika gyakorlata mögött igen gyakran megbújik.

¹⁸ Lásd elsősorban Del Hymes programadó tanulmányát (Hymes 1988.).

¹⁹ Terepmunkáimhoz nyújtott anyagi segítségéért köszönettel tartozom az alábbi intézményeknek: ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék, Európai Folklór Intézet, Janus Pannonius Alapítvány, JPTE BTK Finnugor Tanszék, JPTE BTK Néprajz Tanszék, Kümpers Greve Alapítvány, Magyarországi Orosz Kulturális Központ, Martin György Alapítvány, MTA NKI Etnológiai Osztály, Néprajzi Múzeum, Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány, Soros Alapítvány, Tomszkij Pedagogicseszkij Universitet, Laboratorija Jazykov Narodov Szibiri.

²⁰ A vaszjugani hantik korábban kiterjedt epikus hagyományára Karjalainennél (pl. Karjalainen 1922: 263) és Munkácsinál (Munkácsi 1892–1921: I/2/34.) olvashatunk konkrét utalást, aki szerint a Vaszjugan mellett Pápai Károly expedíciójának idején, 1882-ben még jelentős számban voltak hősénekek, klasszikus énekek, amiknek szövegét Pápai prózában jegyezte le, kivonatos tartalommal. Ezek a szövegek Pápai vaszjugani naplójegyzetei között ma is megtalálhatóak. (Pápai én.) Még Urajev 1959 évi expedíciójá-

eltűnése ellenére a vaszjugani hantik is rengeteg történetet mesélnek, felhívva e műfajokra a kutató figyelmét. A klasszikus műfajok eltűnése szorosan összefügg a vaszjugani hanti kultúra végtelenül gyors akkulturációjával, a huszadik század közepén lezajlott társadalmi folyamatokkal, a társadalmi valóság gyökeres átalakulásával.²¹ A hantik korábbi lakóterületére telepített más nemzetiségű lakosságban gyakorlatilag feloldódott a vaszjugani hanti kultúra, szétestek a korábbi rokonsági és házassági rendszerek, átalakult a gazdálkodási rendszer, és a korábbi „jurtás”, aprófalvas településrendszert felváltotta a nagyközségek és a kisvárosok központosított hálózata. Úgy tűnik, ebben az átalakult, heterogenizálódott, „modernizálódott” világban felolvadtak a korábbi folklórműfajok, ahogyan felolvadt az azt hordozó társadalom is.

Az igaztörténetek előtérbe kerülését, a „korábbi” műfajok eltűnését a kutatók más területeken is gyakran hozták kapcsolatba a társadalmi változásokkal, a korábbi társadalmi valóság és a közösségek szétesésével. Dobos Ilona a dunaújvárosi mesélők igaztörténetei alapján úgy vélte, az igaztörténetek és élményelbeszélések akkor kerülnek előtérbe, ha új környezetbe kerülnek a mesélők, korábbi közösségük helyett új, idegen kapcsolatrendszerbe kell beilleszkedniük. Itt a hagyományos történetekkel, a fikciókkal nevetségessé váltak volna, ezért kezdték el mondani realisztikus történeteiket (Dobos 1986). Bár Dobos Ilona elmélete is megfontolandó, a vaszjugani helyzetet sokkal jobban megvilágítja Bausinger véleménye, aki szerint a korábbi, statikusabb társadalmi helyzet – amikor a beszélő-közösségek tényleges közösségekként működtek hosszú hagyományon, közös ismeretkincsen, közös élményeken alapulva – kedvezett a „klasszikus műfajoknak. Ugyanakkor a mai – nagy mobilitással, heterogén, rövid közös múlttal és ismeretkinccsel rendelkező közösségekkel jellemezhető – társadalmi rendszer jellegzetes műfaja az ennek a mobilitásnak megfelelő hétköznapi elbeszélés: „A valóság többé nem áttekinthető világa bizonyos mértékig a találkozást állítja a közösségi érzés helyére, egy jelen idejű és pillanatnyi jelenséget állít a múltban gyökerező, hagyományokhoz kapcsolódó térbeli és szellemi együttlét helyére. (...) Az ilyen (...) találkozások alkalmával valósul meg viszont napjaink hétköznapi elbeszélése (Bausinger 1982: 41).”

Bausinger tehát a „találkozást” tekinti az igaztörténeteket hordozó világ kulcs-szimbólumának. Ez egybevág azzal az elképzeléssel, ami szerint bizonyos történetek csak a kívülálló számára fogalmazódnak meg, mint egyszeri, egyéni visszaemlékezések, vallomások (Küllös 1988: 255), talán abból következően, hogy „idegen, kívülálló

nak lakosság-felsorolásaiban is olyan feljegyzésekre akadhatunk, hogy néhányan jó mesélőnek számítanak. (Urajev 1959)

²¹ A Vaszjugan az a legészakabbi folyó – és a hanti lakta területek közül az egyetlen – ahova a harmincas évektől kezdve folyamatosan történt politikai betelepítés. 1931-től néhány év alatt az addig közel 95%-os többségben élő hantik a betelepített oroszok között kevesebb mint 10%-os kisebbséggé váltak. Ezt a tendenciát csak fokozták a negyvenes évek újabb betelepítései, valamint a hatvanas évek végétől, a köolajláz hatására meginduló gazdasági migráció.

embernek könnyebb fájdalmas, esetleg szégyenteljes dolgokat elmondani” (Dobos 1986: 209). A terepmunka, a terepmunkás megjelenése az adott társadalmi térben kifejezetten olyan helyzetet teremt, amit minden esetben a történetmondásra való törekvés jellemez (Szócs 2002: 63). Az igaztörténet tehát a terepmunka meghatározó műfaja, az adott társadalmi valóság közös értelmezésének – magyarázásának, megértésének – speciális narratív formája. Ez az a műfaj, amin keresztül az „adatközlő” be tudja vezetni a „gyűjtőt” saját kultúrájának (verbális) terébe.

A műfaj kései felbukkanása visszavezethető a tizenkilencedik századi folklór-gyűjtők értékelési rendszerére, amivel a „jó adatközlőt” elválasztották a „nem jó adatközlőtől”.²² „Jó adatközlő”, a „homo folkloristicus” (Niedermüller 1993: 38) az, aki ismeri azokat a történeteket, amikre a gyűjtő koncentrálni, és akivel jól lehet együtt dolgozni – vagyis aki nem beszélgeti el az időt, nem tér el a tárgytól, aki eléggé koncentrálni magára a gyűjtési helyzetre, a gyűjtő érdekeire. A huszadik század végére azonban végleg megváltozott az „adatközlők” és a „gyűjtők” viszonya: kapcsolatuk sokkal szimmetrikusabb lett. Az igaztörténetek mai felbukkanása a szakirodalomban tehát nemcsak a valóság, a folklórt is irányító körülmények megváltozására vezethető vissza, hanem utal erre a megváltozott kapcsolatrendszerre is. Nem véletlen, hogy ezekben az igaztörténetekben sok a didaktikus funkció, a gyűjtési helyzetnek megfelelő magyarázó kitérő (Küllös 1988: 255–256). Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy ugyanez a didaktikus funkció – és természetesen ez a szimmetrikus viszony – megvan akkor is, ha egymásnak mesélnek bizonyos történeteket: ez a funkció is oka lehet a történetek kiválasztódásának, előkerülésének.

4. A profán medve: medvék, vadászok, vadásztörténetek a Vaszjugan folyó mellett

A vaszjugani hantik igaztörténeteit vizsgálva aligha végezhetünk összehasonlító elemzéseket, aligha készíthetünk valamiféle teljességre törekvő taxonómiát. Igaztörténetek közvetve az itt élő hantik életét feldolgozó szépirodalmi művekben, annak forrásaként (Velicsko 1954), vagy kutatói visszaemlékezésekben (Kulemzin 2005) bukkannak csak elő, közvetlenül pedig szinte kizárólag a hantik írásos visszaemlékezéseiben (Borisov 1996). Az átfogó elemzés lehetetlenségének oka azonban nem csak a rendelkezésünkre álló szövegkorpusz kicsisége, hanem a műfaj sajátossága is: nem leltározható, behatárolható, „összegyűjthető” műfaj, éppen jellegzetes dinamizmusa, és – elsősorban az élménytörténeteknél – a személyes élettörténethez való közvetlen kapcsolódása miatt. Ha bármifajta ilyen véleményt meg akarnánk fogalmazni, akkor vagy az általunk gyűj-

²² A legszemléletesebben Pápay József naivan őszinte útirajzai tanúskodnak erről a szituációról és felfogásról, amelyikben végtelenül lelkesen dicsérte a neki sokat segítő „osztályjait” („értelmes volt, hasznavehetőségét csakhamar bebizonyította” Pápay 1905: 373), és ugyanilyen nyíltan kárhoztatta azokat, akik kinevették őt, illetve elmenekültek előle az erdőbe. („... úgy látszik, az öreg is belefáradt a mesemondásba, mert egy szép napon megszökött előlem.” Pápay 1906: 90)

tött, felvett anyag esetleges bázisát kellene objektívnunk és szövegkorpusznak tekintenünk, vagy pedig saját intuíciónkra kellene hagyatkoznunk. Bármely úton járunk is, a releváns vélemény megfogalmazásának, vagy éppen a tévedésnek azonos az esélye.

Mielőtt bármiféle csoportosításba kezdenénk, tudomásul kell vennünk, hogy megállapításaink kényszerűen egyoldalúak lesznek. A vaszjugani hantik hétköznapi történeteiben is megfigyelhető a nemek közti különbség, mint ahogy azt a magyar anyagban is felismerték, a gyűjtés megindulásának pillanatától kezdve.²³ Nekem természetesen a női történetekről csak kevés fogalmam lehet, csak azokat ismerhetem, amiket a férfiak is hallhatnak. Ezek alapján azonban úgy tűnik, hogy a magyar anyaghoz hasonlóan a női szövegek tematikája a Vaszjugan folyó mellett is meghatározóan a gyermekkor és a családi élet. A férfi-történetek közül kiemelkedőnek tűnik – bár természetesen nem tudok tényleges arányokat mondani – három tematika: az erotikus történetek, amelyeket szinte minden esetben egy harmadik személyről mesélnek, és amelyek a párkapcsolatok normarendszere ellen vétőket örökítik meg; a nagy részszégekről, delírium tremensekről szóló alkoholtörténetek; valamint a vadásztörténetek. Vizsgálódásaim középpontjába – egyelőre – az utolsó két tematika, az alkoholfogyasztás kultúrája (Nagy Z. 2000) és a vadászat, az állatok ismerete került. Dolgozatomban most csak az utolsó tematikával foglalkozom, amit – jobb híján – vadásztörténeteknek nevezek a továbbiakban.

A vadásztörténetek műfajilag heterogének, a folklorizálódás eltérő szintjén állnak: vannak köztük kiforrott, jól megformált, esetenként tipizálódott, sokak által ismert igaztörténetek, de vannak az alkalom által előhívott, csiszolatlan, nem kiforrott élményelbeszélések is. Az azonban együttesen jellemzi a férfiak ilyen történeteit, hogy csattanóra, valamilyen tréfás, vagy rémisztő-hősies csattanóra vannak kihegyezve. Ez a csattanó általában az ok, amiért elmondják történeteiket.

A vadásztörténetek történetformálódásában is szerepe van a különlegességnek. Történet tárgya lehet egy különösen ravasz vadfogási mód, egy-egy emlékezetesen jól sikerült lövés, egy rendkívüli mennyiségű zsákmány, extrém vadászati körülmények ellenére sikeres – vagy csak egyszerűen túlélte – szituáció. Ez a vadásztörténetekben meglévő érdekesség, a „kaland” az, ami nagy jelentőséget kap a férfitársadalomban.

A „kaland” hívja fel a kutató figyelmét a „profán medve” rendkívüliségére is. A medvével való hétköznapi találkozás, a medvék meglesése-megfigyelése, a medve-vadászat minden esetben történetek forrása lesz. Minden egyes „medvekaland” megörökítést nyer, általában kiforrott formában; mindenkiről tudják, hogy ölt-e már medvét, hogy támadta-e meg medve, és azt is tudják, hogy az hogyan történt. A medve tehát a vadász hétköznapi életének kiemelkedő témája, a tajgai élet meghatározója, kulcsszereplője.

²³ Dobos 1986, Küllös 1988: 256–257, Nagy O. 1982: 149–162.

A medvéről szóló igaztörténetek kapcsán nemcsak magát a műfajt kívánom felvillantani, tematikusan szerkesztett példacsokorral, hanem ennek kapcsán kívánok kitérni a bennük hordozott információkra is, arra a tudásra, ami a medve „népi” ismeretét, és annak gyakorlati felhasználását, a vadásztechnikákat jelenti.

Ezeknek a történeteknek a mesélési alkalmai – a direkt gyűjtési szituációt leszámítva – általában maguk is kapcsolatban vannak a vadászattal. Remek alkalmak azok, amikor az erdőben éjszakáznak, amikor napközben a tűz mellett pihennek, teájukat kortyolgatva. De ugyanígy előkerülnek akkor, amikor valaki hazatért a vadászatról, és beszámolójához kapcsolódni lehet a felidéződött régi vadászatokkal is. Illetve ha a másik vadász tanácsot kér sikertelensége, vagy esetleg valamilyen különös helyzet hatására, a válasz akkor is igen gyakran vadásztörténeteken keresztül hangzik el. Az igaztörténetek mesélési alkalmai egyértelműen meghatározzák annak gyűjtési lehetőségeit is. Az erdőben, a napi több tíz kilométeres sielés közben, időnként negyven fokot messze meghaladó hidegben nincs az a technika, és nincs az a terepmunkás, aki fel tudná venni a teázás közben elhangzó történeteket. Ilyenkor az ember kénytelen megelégedni az írásos jegyzetekkel, amik lehetetlenné teszik a szövegek folklorisztikai elemzését, bár tematikus felhasználásuk lehetősége megmarad. Ezeket az egyszer elhangzott történeteket időnként sikerül újrameséltetni akkor is, amikor a szükséges technika rendelkezésre áll, de természetesen nem minden esetben. Beszélgetőtársaim gyakran értetlenül álltak azelőtt, hogy miért kellene újra elmondaniuk valamit, ami egyszer már elhangzott. Ilyenkor rendszerint teljesen lecsupaszított töredékeket mondtak el: „tudod, amikor az történt X-szel” bevezetéssel. Ezért vagyok kénytelen bizonyos történeteket a saját elmondásomban lejegyezni, bár tisztában vagyok a helyzet furcsaságával, ellentmondásosságával: egy vaszjugani élményelbeszélés az antropológus keze által válik igaztörténétté, szövegvariánssá.

Mielőtt azonban rátérnénk a Vaszjugan folyó mellett hallható medvetörténeteknek és a bennük hordott információknak a taglalásába, beszélnünk kell arról is, hogy kiket tekintünk a szövegeket hordozó-birtokló csoportnak, beszélő-közösségnek. A fentebb ismertetett társadalmi változásoknak is köszönhetően ma már nem beszélhetünk kizárólagos hanti beszélő-közösségről, a vaszjugani hantik csoportját nem tudjuk kidesztillálni az őket körülvevő társadalmi környezetből. Hasonló történeteket mondanak ugyanis a mellettük élő, hasonló gazdálkodási stratégiákkal élő oroszok (vagyis „nem hantik” is), és történeteiket etnikumtól függetlenül mesélik kölcsönösen egymásnak. Természetesen a mesélés nyelve is orosz: egészen kivételes alkalom az ma a Vaszjugan mellett, ha két olyan ember találkozik, akik egyformán képesek hantiul kommunikálni. A vadásztörténetekben nem lehet elkülöníteni olyan elemeket, sajátosságokat, stílári vagy tartalmi vonásokat, amik csak a hantikra lennének jellemzőek. Itt talán kivételt jelentenek a medve különlegességére vonatkozó olyan megjegyzések,

amiket a kutató szívesen hoz kapcsolatba a korábban a Vaszjugan mellett is létezett medvekultusszal. Annak ellenére, hogy hantik és nem hantik egy beszélő-közösségnek kell tekinteni, azért a medvéhez való viszonyulásnak természetesen megvannak a maga – feltehetőleg etnikus – sajátosságai is, ezek az eltérések azonban azonos narratív struktúrákban kerülnek kifejezésre.

A medve tehát kifejezetten hús-vér állat is, nem csak vallási szimbólum a hantik kultúrájában. Profán élőlényként is különböző kapcsolódásai lehetnek az emberrel, és ez az a tematikus megkülönböztető eszköz is, ami a legkézenfekvőbb módon adódik a medvetörténetek előzetes taxinómiájára. Az egyes csoportok természetesen magukba foglalják a csattanó jellegét is: tréfás, tragikus vagy éppen hősies jellegét. A medvetörténeteknek az alábbi természetesen adódó csoportjait lehet meghatározni: a) a medve, mint ellenség; b) a medve és az ember találkozása konfrontáció nélkül; c) a medve, mint az ember barátja; d) a medve és az ember hasonlósága; e) a medve természetfeletti képességei.

a) A medve, mint ellenség

A hantik gyakorta mondják, hogy a medve és az ember találkozása alapvetően kétesélyes kaland: vagy a medve öli meg az embert, vagy az ember győzi le a medvét. A valóság természetesen nem ennyire egyszerű, de kijelenthetjük, hogy a hantik folyamatosan számítanak és tartanak a medvével való találkozástól. A félelem szót talán túlzott lenne használni, inkább állandó résenlétre kell gondolni.²⁴ Ozernojében, az öt házból álló hanti ideiglenes településen az emberek többsége egymás házának meglátogatásakor – a távolság lehet akár 500 méter is – automatikusan vitte magával a puskáját is, mondván, az erdőből bármikor felbukkanhat egy medve. Volt ugyan, aki hosszabb utakra sem vitte magával a puskáját, de azt óvatlannak és előre nem látónak bélyegezték emiatt. Ennek megfelelően az erdőben járva a kétcsövű puskájuk csöveit különbözőképpen töltik meg. A egyik csövébe apró sörét kerül, az esetleg felröppenő fajok miatt, a másikba viszont golyós patront töltenek, „hátha szükség lenne rá”.

Ugyanezt az állandó elővigyázatosságot lehetett tapasztalni a vadászat és a halászat során is. A felbontott, megszáritandó halak belsősegeit és pikkelyét nem szórták el a falu környékén, nehogy az odacsalja szagával a medvéket, hanem a falu melletti tóba hordták, távol a parttól, hogy inkább a sirályok egyék meg. Házigazdám, aki az ismerőseim közül a legtöbb medvét ejtette el életében, folyamatos óvintézkedéseket tett a medve esetleges megjelenése miatt. Éjszakánként mindig bezárta a házat, nem az emberek, hanem a medve elől: amíg betöri az ajtót, addig ő felébred a zörgésre, és

²⁴ Bár, házigazdám (P. Milimov) megfogalmazása szerint, „a medvétől mindenki reszket egy kicsit”. Egy idős hanti asszony (L. Szinarbina) pedig így reagált, amikor arról kérdeztem, találkozott-e medvével: „Ne adja isten, hogy találkozzam vele. Tán rögtön meghalnék, vagy nem tudom, mi lenne.”

megfelelően tudja fogadni látogatóját. Az udvarában mindig egy meghatározott helyen tartott egy fejszét, hogy ha váratlanul betörne egy medve, fel tudja venni vele a harcot. A háztól igen távol levő WC-je mellé pedig vasvillát állított, hogy ha esetleg itt lepné meg a medve, akkor is tudjon védekezni ellene. Ezeket a biztonsági intézkedéseket ottlétem legelső napján szükségesnek tartotta elmondani, ami ugyancsak ennek komolyságáról tanúskodik.

A vadászatra, vagy akár más célból az erdőbe induló ember a kutyát is – többek között – azért viszi magával, hogy az esetlegesen felbukkanó medvét előre jelezze. Ugyanígy, vadászútjaikat járva, ha újabb vadászházhoz érkeznek, mindig a kutyáikat küldik előre, hogy jelezze, ha hívatlan vendég lenne ott. Éppen ezért, az olyan kutyákat, akik tartanak a medvétől, nem is tartják semmire, hiszen ha összetalálkoznának a medvével, csak veszélyt jelentene rájuk: a félős kutya gazdája lábai alatt-mögött keres menedéket a medvétől, lehetetlenné téve ezzel az ő védekezését is. Bár magam nem tapasztaltam ilyet, de állításuk szerint néhányan a fiatal kutyát, hogy megszokja a medve szagát, bedobják az üres medvebarlangba nyáron. Ilyenkor elválhat, hogy a kutya hogyan fog viselkedni, ha medvével találkozónak. Volt olyan kutya is, amelyiknek félelmében megállt a szíve, amikor a barlangba dobták. Ha a kutya megfelelően viselkedik, akár egymaga is feltartóztathatja a medvét: elsősorban lábikráját és a fenekét kell harapdálnia, folyamatosan körbeugrálva a medvét, mert ez ellen nem tud védekezni. A „jó medvés” kutya „leülteti” ellenfelét: olyannyira támadja, hogy a medve egy fának támasztja a hátát, leül, és úgy próbálja meg távol tartani a kutyát.

Arra, hogy a kutya mennyire fontos egy vadászat során, számomra akkor derült fény, amikor egy rövidre tervezett vadászból-halászból, ami alatt végig csónakban ültünk, kétnapos út lett. Estére egy vadászházba, egy veremlakásba térve a hanti férfi²⁵ mindent bekészített a házba, majd becsukta annak ajtaját, amit belülről erősen megtámasztott egy gerendával, mondván, hogy mivel nincs itt velünk a kutya, nem fogjuk előre észrevenni a medve jöttét,²⁶ és az a gerendának köszönhetően első lendületből nem fog tudni betörni a házba. Majd az egyébként minden alkalommal üresen eltett puskáját golyóval élesre töltve a fekvőpadja fölötti szögre akasztotta, hogy ha mégis bejönne a medve, közvetlen közről le tudja löni. Mielőtt lefeküdt volna, a fejem alá gyűrt kabát alá dugta még a baltáját is, mondván, hogy ha esetleg a puskája csütörtököt mondana – amit addig még nem tett –, akkor a baltával hogyan és hol kell fejbe ütnöm a medvét. Ezek után, magát így bebiztosítva nyugovóra tért és elaludt.²⁷ Azt gondolom, ez a példa is jól jellemzi a hantik viszonyát a medvéhez, ami sokkal inkább készenlétnek nevezhető, mintsem félelemnek.

²⁵ Sz. Milimov

²⁶ Aznap medvére valló neszeket hallottunk az erdőben.

²⁷ Ellentétben az antropológussal, akinek ott, abban a lelkiállapotban nem adatott meg a békés álom.

A legveszedelmesebbnek ugyanakkor azokat a medvéket tartják, amelyek nem fekszenek le téli álmot aludni. Ezek azok a medvék, akik fogazatuk gyengesége, valami sérülés, vagy az őszi nyár miatt érzik, hogy nem gyűjtöttek elég zsírt télire, és nem bírják ki tavaszig. Az ilyen medve viselkedése teljesen megváltozik: mivel télen rendkívül kevés élelmet talál, agresszív és kegyetlen lesz: mindent gondolkodás nélkül megtámad és felfal, ami az útjába kerül. Nyáron, ha a medve találkozik az emberrel, úgy támad, hogy először két lábra áll, megfélemlítve ellenfelét, mérlegelve, hogy támadjon-e.²⁸ Télen az ilyen úgynevezett „csavargó”²⁹ medvék két lábra állás nélkül, futtuktól vetik rá magukat az emberre, ami sokkal nehezebben kivédhető támadás.

A hetvenes évek végén Szergej Bondarenkóval vadásztam. A Sügéres folyó forrásvidékén jártunk, ismered, tiszta hely, nyíres, messze ellátni. Szeptember 21 volt, őszre járt. Csak berkenye volt, nem volt abban az évben semmi gyümölcs vagy bogyó, de cirbolya sem. Nálam kétszövű puská volt, nála vertikalka.³⁰ Messze, jó negyven méterre láttam valamit, mondtam is: „figyelj, medve jön felénk”. Golyót tettem a puskámba, ki-biztosítottam, felnéztem, a medve már csak annyira volt – hogy mondtam neked – mint ide a kutyám háza. {7-8 méter} Egy pillanat alatt negyven méterről itt termett, rohant felénk. Felkaptam a puskámat és lőttem – eltűnt. Ott éppen bokrok voltak, mint itt, nem lehetett látni semmit. Szergej még ki sem biztosította a fegyverét, ja igen, sörétre volt előtte töltve. No meg a keze is remegett ... Megvártam, én is újratöltöttem, és egy kis kerülővel odamentünk, ahol láttam. A földön feküdt, oldalra, nekünk háttal. Én is lőttem még rá, Szergej is kettőt, de meg sem moccant. Megnéztük, az első lövés a szemei közé ment. Nem is, kicsit feljebb, előle a szeme fölé {bal}. A mellére céloztam, de ahogy rohant, behajolt a lövésbe. Tiszta fekete volt, a nyakánál fehér folt. Nem volt igazán nagy. Azért a bőre kiterítve nagy volt. Zsírja alig lett, tán négy-öt üveggel. A hátsójánál talán ujjnyi széles lehetett a szalonnája, de a hátán szinte nem is volt. Csak berkenye volt abban az évben, mitől lett volna.³¹

²⁸ Mandelstam-Balzer erre azt a magyarázatot kapta, hogy ilyen módon a medve az Ég-atyát kérdezi, vajon megkegyelmezzon-e az emberfiának. (Mandelstam-Balzer 1999: 67)

²⁹ шату

³⁰ A puská csővei egymás alatt helyezkednek el.

³¹ A. Igarmasev

Egy ilyen medve megölésének magam is tanúja voltam. 1999 januárjában ejtette el egy ozernoeji fiatal hanti vadász barátjával, egy nála lakó orosz kalandorral.³² A falutól hét kilométerre ejtették el, holott eleinte jóval messzebb látták a nyomait: a falu felé közeledett, beláthatatlan pusztítást végezhetett volna. Nyomait végigjárva a két férfi rekonstruálta a medve történetét. A „csavargó” a vadászok útvonálát követte, az ő régi sínyomaik mellett haladt a falu fele. Rendkívül éhes lehetett már, amikor észrevette a vadászok korábbi zsákmányának, egy jávorszarvasnak a maradványait, amit egy kis, alkalmi lábaskamrában hagytak. Megevett mindent az utolsó bőrcafatig. Rátalálva a sínyomokra, elkezdte követni azokat. Hamar rájött, hogy vadászok nyomában jár: felismerte, hogy az ösvény mellett, ferdén a hóba állított karókon csapdát tartanak, amihez csalétket is tettek. A csalétket minden karóról leette, nyolc csapdába esett cobolyt is felfalt, csak a mókusokat hagyta ott, valamilyen kiszámíthatatlan indokból. Egy csapdát, amit feltehetően a zsákmánnyal együtt letépett a karóról, egy másik, közelben álló ágra akasztott fel. A nyomai alapján kiderült, hogy egy idő után minden ferdén álló karóhoz, faághoz, bokorhoz odament, hátha talál rajta eleséget. Amikor az ösvény kiért a tóra – a vadászhely és a falu között egy tó terül el – nem indult neki rögtön, várakozott. Talán óvatossá tette a sínyom emberszaga, valamint a mellette szaladó kutyák nyoma, és – elsősorban – az, hogy az éhség már nem kínozza annyira. Korábbi fekvőhelyét is elhagyta, és a tó magas partjára költözött, ahonnan ő jól láthatta a nyomokat, de maga takarásban volt. A kutyák vették észre, amikor csapdáik ellenőrzésére indultak a vadászok. A fiatalabbik kutya hátulról támadta, a medve fenekét harapva kényszerítette megfordulásra. A tapasztaltabb kutya, aki korábban már négy medvevadászaton is részt vett, a medve oldalánál támadott, és rendszeresen a vadász és a medve közé állt, nem engedte a gazdájára rontani. A hanti férfi lövése nem volt pontos, eltalálta ugyan a medvét, de az elmenekült onnan. Mivel a férfiaknál csak kis kaliberű puska volt, nem voltak biztosak benne, hogy halálosan megsebesült, így visszatértek a faluba, egy nagyobb kaliberű fegyverért. Másnap nem messze a lövés helyétől, a bozótosban találtak rá a menekülni alig tudó medvére, és ekkor lötték le. Az öregebb kutya még az első napon elpusztult, gazdája lövése a medvén áthatolva őt magát is megölte. Első nap, amikor rálöttek, az orosz vadász – rosszul sikerült lövése után – ledobta a silécét, hogy kényelmesebben célzhasson. A hanti férfi rettenetesen megszidta ezért, hiszen ha a medve ellenük fordult volna, nem lett volna esélye megmenekülni. Siléccel viszont a magas hó felé menekülve van esély megszökni a medve elől, hiszen az bele-süllyed a hóba, lelassul benne. Annak a télnek az elején még két fiatal „csavargónak” látták a nyomait, akik később eltűntek: feltehetőleg megfagytak.

Visszatérve az igaztörténetekre, ebben a tematikus csoportban a legritkábbnak az olyan történet tűnik, amelyikben a medve megöli a vadászt. Nyilvánvalóan az is oka

³² I. Kolmakov és A. Glatkih

lehet ennek, hogy ezek az események időnként nem derülnek ki. De az is szerepet játszhat ritkaságában, hogy az embert gyilkoló medve kívül esik minden rendszeren: az ilyen medve olyan szabályt sért meg, ami miatt medveünnepet sem tartottak neki, és a hantik más területein sem tartanak ma sem.

Sokkal több történet szól arról, hogy valaki sikeresen megmenekül a medve támadása elől. Ezek a történetek önmagukban is elégségesek arra, hogy fenntartsák a folytonos figyelmet, hogy a medvéhez való megfelelő tiszteletre és óvatosságra figyelmeztessék az embereket. Meg lehet menekülni a medve támadása elől, ha az embernek elég szerencséje van. Ugyan azt mondják a hantik, hogy a medve sokkal gyorsabban fut, ügyesebben mászik fára, mint az ember, és gyorsabban is úszik, mint a csónakban evező felnőtt, mégis többeknek sikerült már megszabadulni a szorításából. Vaszugani ismerőseim közül kettőnek roncsolta szét az arcát medve mancsa: az egyiknél az utolsó pillanatban leadott lövésnek köszönhetően a sérült medvének már csak sérülést okozni volt ereje; a másik esetben a vadász társa szabadította meg a medvétől a férfit, hátulról, fejszével agyoncsapva a medvét, aki azért nem tudott végezni a férfival, mert egy korábbi üzekedési küzdelemben eltörött az állkapcsa.

Az apám apját szintén elkapta. A körmeivel széttépte. Ma összevarrnák, de akkor nem varrták, akkor nem volt, aki összevarrja, nem voltak orvosok. Amikor evett, minden étel ki-kifolyott a száján. A száját tépte szét, meg a nyakát, a körmeivel. Aztán, ahogy mondta, a tölténytáskát elkapta, és ahogy elkapta, megfordította, szemtől szembe. Így, egészen közel. A fülénél ahogy elkapta, kiszakadt a füle. Leszakította. És a tölténytáskát, azt mondja, a tölténytáskát úgy – bahhh – a töltények csak úgy – csuk-csuk-csuk-csuk, repültek. Megfordította, szemtől szembe volt a medvével. És akkor ő a kését – nagy vadászkése volt, éles, tudod, milyen késeik voltak akkor – fogta a kését, és ahogy volt, késsel a szívébe – meghalni még nem akart – és a medve ráesett. Az egész ember vérbe volt fagyva. Vérbe. Füle nincsen. A szája széttépve. Mit tegyen hát. És a kutyája ... ez a „tengerész” mentette meg, a „tengerész” repült, gyerünk neki a medvének, tépte, a szőröcsomók repkedtek csak, akkor még felüvöltött – a-a-a – a medve. Nem ölte meg a golyóval, csak megsebesítette a nagyapám. És mit lehetett tenni aztán. Nem messze vadászok voltak. A vadászok mondták, füstölög valami, egy kicsit érezni a szagát. Odamennek, nézik, oh, érdekes, fekszik a medve, egy emberen fekszik egy döglött medve. Abban meg már alig van élet. Karókat vágtak, a medvét felfordították, így kerítették elő. No, fogtak mindent, mindenféle ingeket, bekö-

*tözték, a szánra fektették. Ezt az apám mesélte nekem. Így vitték el a nagyapám. Oh, csoda volt ez.*³³

Maradandó, több generáció által fenntartott történetek azok, ahol egészen különleges körülmények között menekült meg valaki. Az ilyen elbeszélések közül az egyiket magam is több forrásból hallottam:

*Uvalnál – a Vaszjuganon van egy ilyen település, Uval, feljebb, a Vaszjuganon – ott ő szintén tavasszal meglőtt egy medvét, megsebesítette. A medve elkapta, még az volt a szerencséje, hogy folyó volt ott, a folyócska megmentette. És mindez tavasszal, a víz hideg volt. Ahogy a medve őt megcsapta, pofon vágta, arcon, szóval a száját tépte szét, kifordította a száját, így {mutatja} és azóta ilyen nyomorék, ilyen furcsán áll a szája. És akkor ott a vízbe lebukott, ott, abba a folyócskába. Mégiscsak élni akart, még ha a víz hideg is. A folyócskába lebukott, lejjebb meg kibukott belőle. A medve kereste, kereste, sehogy sem tudta megtalálni és elment. Így menekült meg, a vízben menekült meg.*³⁴

A következő történetet házigazdám a nagyapjától hallotta, tehát nem egy közelmúlt eseményt dolgoz fel:

- Az anyó és a menyé voltak csak egy házban. Az öreg anyó és a menyé.
 - Ez Ozernojében volt?
 - Igen, itt volt valahol, Ozernojében. Az apa és a fia elmentek vadászni. Valahova máshova, egy másik vadászházba. Ezek meg itt ücsörögtek, vagy cirbolyát szedtek, vagy a rekeszték mellett voltak, otthon maradtak. Nappal ücsörögtek, vagy este ücsörögtek, kutya meg nem volt velük, persze az összes kutyát elvitték a férfiak a vadászatra. Nézik, az ajtót rázza valaki, drikkk ... drikkk ... elkezdett dörömbölni az ajtón. Kaparja is. Kaparja, kaparja, kaparja az ajtót, ami be volt kötözve. Most meg kaparja. Ki is találták: aha, rendben, a lábát oda be ... ki akarja akasztani az ajtót, ki akarja tépni. Rendben, aha, a lába látszik. Látszik a lába, belekapaszkodik az ajtóba, ide, erre a helyre {mutatja alul, a padló és az ajtó közt}, hogy kitépje. A menyecske fogta a fejszét, fogta a nagy fejszét, aha, nézi, aha, még beljebb dugta a lábát, hogy feltépje a deszkákat. Hogy kitépje, itt, alul. Amikor a lábát mélyen bedugta, a me-

³³ F. Milimova

³⁴ V. Csocsergin

*nyecske ... b.meg ... a fejsze éles volt ... sutty ... az éles, nehéz fejszével, minden erejét beleadva, a mancsára ... Sehol semmi. Kimentek, sehol senki. A mancsa meg ottmaradt.*³⁵

Természetesen nagyon gyakran az ember győzi le a medvét, az ember az, aki sértetlenül kerül ki a találkozásból. Ezeket a történeteket leginkább magukról szokták mesélni az emberek. Máskor, a körülmények különössége miatt generációkon keresztül fennmarad egy-egy sikeres összecsapás emléke. Ilyenek azok a történetek is, amelyek a rendkívül talpraesett fiatalasszonyról, illetve a nagy erejű és lélekjelenlétű vadászról szólnak:

Egy öreg a folyón élt. Nem itt, hanem máshol, a folyón élt az öreg a feleségével. Az öreg elment, elment, persze volt máshol is rekesztéke, vagy vadászni ment valahova. Ősszel. Nem ősszel, hanem levélhulláskor. Elment egy másik rekesztékhez. Az anyót meg otthagya. A nyírfáról hullanak a levelek, úsznak, azt tisztítja a rekesztékről. Majd megint tisztítja, egész nap. Ahogy elment az öreg, neki kellett a rekesztéket tisztítania. Nézi, a folyó túloldaláról medve megy felé. A medve erre a partra, az anyóhoz úszik. Beereszkedett a vízbe. Beugrott a vízbe, és úszott. Az anyó – ne gondold rosszra – a fejében rend volt, tudta mi merre. Puska sehol. Egy sulyok volt nála. A rekesztéket beverni a vízbe, az agyagba, arra volt ez a sulyok, nyírfából. Nyírfa, az nehéz ám! No, az anyó sokáig nem gondolkodik, a ruháját megemeli, felszítja jól, hogy a vízben ne terüljön szét, és a sulykot elől tartva bemegy a vízbe. Szintén bement a vízbe, úgy vállig. Vállig, hogy ha jön a medve, a víznek is sodrása van, esetleg elesik, nem áll föl. Belement hát így a vízbe, vállig. A sulykot meg megemelte. Tartotta. Így. Az is {a medve} látta, hogy tartja a sulykot, figyel, odaúszott, nagyon gyorsan oda tud úszni. Az anyó várta, jó erősen megvetette a lábát. Ekkor már jött feléje, ő meg tartja a sulykot, hogy ne nagyon lássa. Jön a medve, a sulyok meg kézben, nem látszik. A medve odaúszik hozzá, lábra állna éppen, akkor vágja fejbe. Méregette-méregette, már felkészült, az öreg korábban már felkészítette. Minden. Hloppp ... fejbe, mi a franc, a medve ide-oda bukdácsol, megint hloppp ... már a víz fröcsköl a sulyoktól. Még hloppp ... hloppp ... hloppp ... Az anyó természetesen nagyon bedühödött, agyoncsapta a medvét, és kész.

³⁵ P. Milimov

*Fejbe verte, már a vére folyt. Az öreg visszajött: no, az anyó medvét ölt. Korábban mesélte neki, hogy kell viszonyulni hozzá. És kész.*³⁶

*Ez a Szoszaljatyin öreg volt, amikor kicsi voltam, még ismertem. Szoszaljatyin. Nagyon erős volt. Talált egy barlangot ... vagy nem barlangot, hogy mondjam ... rátámadott. Rátámadott {a medve}, és elkapta. Elkapta. Elkapta, a száját kitárta, a nyelvét a medve kidugta, mindig kidugja a nyelvét. Az meg rögtön, gondolkodás nélkül oda a kezét. Bedugta. Bedugta, elkapta a nyelvét. Aaaaa, aaaa, így. Ezzel a kezével, bal kézzel kapta el. Már sebesült volt, már egy kicsit meg volt sebesülve. De csak fogja. Megfogta, késsel meg ide ... Tudja, hogy hova kell. Az meg {a medve} állt, állt, majd hanyatt esett. Kész. Megdőglött. Még jó helyre dőfött, meg is fordította a kést, így {mutatja}. Hosszú kés volt. Állt, állt, és hanyatt esett. Vadász volt, tudta, hova kell dőfni.*³⁷

Úgy tűnik, ellentét feszül aközött, hogy a medve szent állat, és mégis vadászható. Ez azonban csak látszólagos ellentét: ennek lehetőségét többszörösen, sokféle alapállásból legitimizálták a hantik. A medve ugyan szent állat, mégis, tulajdonképpen nekik van teremtvé. Korábban, a szakrális medvéről írva kifejeztük, hogy a medve tulajdonképpen felügyeli az emberi világot, szupertársadalma az embereknek. Ugyanígy az emberek társadalma szupertársadalma a medvéknek. Ha egy medve vét az atyja, az Ég-anya által szabott szabályok ellen, akkor az embernek joga lesz őt megölni. Sőt, a szabályokat sértő medvét nem csak meg lehet ölni, hanem meg is kell. Mandelstam-Balzer is idézi ennek magyarázatára azt az eredettörténetet, melyben az Ég-anya meghagyta fiának, hogy békésen éljen, és csak azokat támadja meg, akik bünt követtek el vagy tiszteletlenül viselkedtek vele szemben. A medve-fiú azonban hamarosan feladta ígéretét, mert nem tudott ellenállni az élelemraktárak kísértésének, így az emberek jogot kaptak a medve vadászatára (Mandelstam-Balzer 1999: 67). Ugyancsak ő hívja fel a figyelmet arra, hogy ha a vadász meglát egy medvét, vagyis a medve saját akaratából megmutatja magát a vadásznak, az azt jelenti, hogy a medve kész meghalni. Ez természetesen kitüntetés a vadásznak, komoly megtiszteltetés, ha megmutatja magát neki a medve. Ha a vadász ezek után nem öli meg, akkor megbűnhődik érte, őt fogja széttépni egy medve (Mandelstam-Balzer 1999: 190).

Ezt a Jugan folyó mellett magam is tapasztalhattam. Ott is mindenképpen meg kell ölni a medvét, ha valaki felfedezi a nyomát, észreveszi a barlangját. Ez azonban nem feltétlen azt jelenti, hogy a medvét észrevevő vadásznak kell mindenképpen lelő-

³⁶ P. Milimov

³⁷ P. Milimov

nie. 1998 koratélén egy jugani hanti férfi felfedezett egy medvebarlangot, ám maga még sosem vadászott medvére, meg is volt ijedve tőle, így hát eladta a lelövés lehetőségét. Ezzel jól járt ő maga, mert egy helyi vállalkozó motoros fűrészt adott neki az információért. És jól járt vele a medve (és a társadalmi rend), mert végső soron megölték. De rosszul járt volna, ha eltitkolja: vagy őt tépte volna szét egy medve, vagy pedig soha többet nem talált volna medvebarlangot.

Ezek a szabályok ugyanakkor a Vasjugan mellett már nem igazán élnek. A találkozást itt nem minden esetben kell medveadászatnak követnie. Előfordul, hogy a vadász nem lövi le a medvét; előfordul, hogy olyan helyzetben van, hogy nem tudná legyőzni, de a medve sem vette észre őt, így inkább elmenekül előle. Ugyanígy az a szabály sem él – főleg a fiatalok között nem – hogy csak azt a medvét szabad megölni, amelyik megmutatja magát. A medvére itt tulajdonképpen különösebb megkötések nélkül vadászhatnak. Olyannyira, hogy hurkot is állítanak rá. Az erős drótból készített hurkot a medve feltételezett útjában állítják fel, a bozóthoz vagy fákhöz rögzítve a hurok fejét. A másik végét vagy egy erős fához kötik, vagy egy kb. méteres nyír tuskóra. Ezt a medve megpróbálja eldobni, hogy megszabaduljon tőle, és ezzel folyamatosan megfojtja magát. De leggyakrabban fához rögzítik a hurkot, és a környéken levő házukban, vagy vadászházukban várják, hogy beleszalad-e. A medve messze hangzó üvöltésére a helyszínre mennek, és lelövik a haláltusáját vívó medvét. Azonban az ilyen medveadászat sem veszélytelen, előfordult, hogy egy hanti férfi hiába volt a közelben felnőtt fiával együtt, napokig nem mert a csapdába esett medve közelébe menni, és a medve végül meg is tudott szabadulni, és eltűnt a környékről. Egy fiatal hanti vadász mesélte ezt a történetet, annak magyarázatául, hogy miért tesz dupla hurkot a medvére: az ilyet semmiképpen nem tudja kioldani, hiszen az egyik hurok rászorul a másik szárára, és így lehetetlenné teszi a kioldást.

A medve vadászata a fentiek ellenére általában kollektív vadászat. A leggyakoribb az a módja, amikor télen a barlangban alvó medvét ölik meg. Ennek azt a módját, amikor dárdákkal vagy nyílvesszőkkel ölik meg, már sokszor leírták a szakirodalomban. Ugyanakkor természetesen ma már puskával vadásznak rá. A felébresztett állatba minden jelenlevő belelő, amíg az ki nem múlik. Ilyenkor is óvatosak maradnak, mert előfordulhat, hogy a barlangban még medvebocok is lehetnek, akár az azévi alomból, akár az előző évből ottmaradt úgynevezett dajka-medvék.

- Aztán, megint utat taposni mentem, ahol vadászom, siléceken. Gondolom, megyek, csinálók egy egyenes utat oda, a mocsárba, a mocsáron keresztül. Éppen ilyen kutyám volt akkor, egy kis szuka. Épp ilyen.

- Mint Kancsas?

- Aha. Mint Kancsas. Színe is, meg a termete is éppen ilyen. De a jávort azt rendesen megállította! Cobolyt is jól hajtott. Őt vettem magamhoz, és egyenesen a Sztaruszkai mocsárba.³⁸ Van ott egy halom, sziget, szigetecke. Az szigetecke ám igazán, fekete, fekete sziget, cirbolyás. Arra megy a siutam. Mentem, mentem, épp csak odaértem ehhez a szigethez, a kutyám valamit szagolgat. Szaglászik, szaglászik, körbemegy, szaglászik, ott egy gyökérdarab esett le, a cirbolyáról. Egy friss kéregdarab, mohával együtt. Maga a gyökér nem látszik, csak a moha ágaskodik felfele. Mi a csuda lehet ez, gondolom, nyáron vagy ősszel a rozsomák valami csontot hozhatott ide. Cobolynom nincs. A hó körülbelül két ujjnyi mély. Még gyalog lehetett járni, gyalog, silécek nélkül lehetett. Aha, a kutya megint körbe megy, én is körbejárom. Valami gyökér látszik ott, a feléig moha nőtte be. A gyökér ott a mohával együtt ki van fordítva. A gyökerek ágaskodnak. Megint körbemegyek. Gondolom, valami barlang lehet, a gyökér kifordítva, csak a moha fekszik. Ki csinálhatta ezt. Nincs senki. A kutya az egyik lábával kapar, a füleit hegyezi, én is hallgatózok. Az egyik lábát felemeli, áll, hallgat. A kutya. Az lélegzik, biztos, vagy mi a franc, hallgatja a kutya. Nekem meg ki kellett volna találnom, hogy valamit hallgat. Semmilyen nyom nem volt, sem mokus, sem coboly, semmi. És már néhány napja hó nélkül állt. Rozsomák hozhatott ide valamikor csontot, gondolom. Vagy coboly van itt, gondolom. Magamban gondoltam, biztos itt ül. De akkor meg megint miért nincsenek nyomok?

Egy nyírfa állt ott. Egy éppen ilyen nyírfa. Egy kicsit vastagabb, lehet. Mint a bögre. Körülbelül akkora lehetett, mint a bögre. A nyírfa tiszta, körben tiszta. Ott valami szőr lóg, hosszú. Gondolom, rozsomáké vagy mi a csoda, vagy barlang lehet itt? Rendben. Valamit csináltam ott éppen, a silécem talán, a silécem kicsi volt. Odamegyek, fogom a szőrt, nézem, milyen szőr ez. Észrevettem a szőrt. Mint jel volt a nyírfán. A kutya meg éppen ebben az időben ... én a kezemmel éppen nyúltam arra ... ő meg oda a mohába bedugta az orrát. Onnan a moha kirepült ... krrr-rrr ... a kezeimet meg ..., éppen a kezeim mellett. Agyarak. No, b.meg, majdnem megharap. No, akkor tűnj innen, mondom neki {a kutyának}, Mi van? Aha, erről van szó, b.meg. Medve. Kicsapott a fogaival hirtelen, éppen nem lehetett látni, csak a poszáját. A poszája az agyaraival így, éppen ilyen távolságra a kezemtől. No.

- Körülbelül harminc centiméter.

³⁸ Sztaruska – szent félsziget az Ozernoje melletti tóban. Mögötte, a parton több kilométeres, főleg vörösfenyő mocsár húzódik.

- No. A moha kirepült, a pofája hirtelen előcsapott. Még rá is prüszkölt a kezemre. Mohával együtt. Rendben, káromkodok ott, egy kicsit lejjebb mentem, veszekszem a kutyával. Rendben, akkor egy nő, Vaszjugánból, a nyáron még egy kölyköt adott nekem. Hozott egyet, egy fiatal kant, kölyköt. Én hoztam el Vaszjugánból, fehér volt, fehér kankölyök. Mit csináljak? Aha, levettem a léceimet. A puska kihűlt. Sörét volt benne, sörétes patron. Alig-alig tudtam tartani, golyóra töltöttem, na mondom, majd mindjárt, ha meg jön a kölyök, akkor én azt oda ... Botot fogtam. A kölyök mindig odaszaladnak, ahova dobod. A másikat már leszúrtam, az már okos, nem megy oda többet. Addigra már két golyót betettem a puskába. Odadobtam, olyan hét méterre. Hét méterre, a kis halomra. A léceket már levettem. Lécek nélkül voltam, a puskát tartottam. A botot odadobtam, éppen oda esett, ahol a luk volt. Mellé esett. A kölyök odaszalad, a fiatal még odament, az meg, mohával együtt, ahogy hozzáér, kivágott, kinyitott mindent. Maga. Én meg céloztam, az meg gyorsan, gyorsan vissza. Úgy tűnt, ott egy nagy árok, mint egy fészek. Ott lent. Vártam. A kutya többet nem ment oda. Kész. Még fájni is kezdtem. No rendben, ha fázok, mit csináljak itt. A léceimet meg otthagytam. Megyek gyalog.

Otthon volt a megboldogult Szidor, Fegya Szinarbin, meg Jurka Szinarbin. És fogták a saját kanjaikat, én is. Volt még egy kan kutyám. Kanok, meg ez a kis szuka, öt kan, mindegyik rendes jávorvadász. De az állatot {=medve} nem ismerik. Csak nyáron találkoztak vele, kergették egy kicsit. Ugatták, ugatták, egy kicsit kergették, aztán visszatértek. Rendben, mentünk, egy kicsit még ott – Vologyka Szinarbin is ott volt, Vologyka, tudod, aki itt ...

- Aha

- Rendben, megyünk mind. A saját kutyáinkkal mentünk. Gyalog mentünk mind oda. A mocsár körben meg volt fagyva, a hó még kicsi. Mentünk oda, odaértünk, éppen odaértünk, a kutyák zajonganak. Ugatnak, minden ... vou-vou-vou ... az erdőből hallani. A kutyák elhallgattak. No, valószínűleg a medve elszaladt már. Aha. Amikor a kutyák visszatértek, először leültek oda. A luk teljesen ki volt nyitva. Minden nyitva volt. A kutyák be-betörhettek, az meg ki-kicsaphatott, minden össze volt taposva. A kutyák meg mind elszaladtak addigra. Vagy üzték, vagy mi lehetett. Na mondom, körbementünk ott, a kutyák hirtelen eltűntek, valahova oldalt eltűntek, egy kutya sem volt ott. De medvenyomot nem lehetett látni. Na, mondom, ha medvenyom nincs, ott van valószínűleg. Mondom,

csoportban nem nagyon kéne állni, külön-külön kell, készüljetek fel. Az jobb lesz. Készüljetek fel. Nézek, aha, nappal volt, de ott benn sötét. Aha, mint a gyertya, valami világít.

- A szeme?

- Aha, mindegy, az világít. Célzok, eltűnik valahova le. Megint becéloztam, mondom nekik, na, ide néz. Néz, látszanak ezek a, a szemei. Világítanak a sötétben. Megint felemeli, vissza, néhányszor. Célzok, valahova le eltűnik, lefekszik, vagy mit csinál. Ott egy nagy árok volt. Megint le. Rendben. Megint le. Ha felemelkedik – mondom – én rögtön odalövök, hogy ne menjen se ide, se oda. Hlopp ..., aztán nézem, a golyó itt ment el valahol, valahol elment, vagy mi volt vele. Elcsúszhatott rajta. Kész, nincsen. Kicsit arrébb mentünk, ott mind egyszerre lőttünk. És akkor ott én lelőttem őt. Csak egy golyó, az enyém találta el, a többieké nem volt sehol. Elszúrták mind. Épp akkor, amikor ki akart csapni. Gyors volt nagyon. Csak az enyém volt benne, a többiek mind elszúrták. Csak egy találta el. Akkor a kutyák is megjelentek, a lövésre jöttek. Mind ott volt. A kutyák mind megjelentek, öt kutya, vagy mennyi. Négy. Nem tudom. Ja, az ötödiknek még a fiatalka is ott volt. Azok fogták öten, kiráncigálták, beleakaszkodtak. Félig kihúzták. A fogaikkal kirángatták. Aztán persze elzavartam őket, mert egyes helyeken lerángatták a bőrt is. A szőrt. Akkor még átvették volna. Elzavartam őket. Felbontottuk, hazamentünk. Hideg is volt akkor. Így. Így történt az eset, a kezemet majdnem elkapták.³⁹

A medve barlangját megtalálni nem mindig egyszerű, mert a medve rendkívül ravasz állat. Mindig az első hó előtt rak barlangot, „valahogy megérzi, mikor fog esni”. Ha valaki keresné őt, a nyomait követve,⁴⁰ egy napra rá már nem találná meg, nyomaira hulló hó miatt. A hantik szerint a medve barlangjának szája mindig északra néz, hogy tavasz elején, amikor kezd melegen sütni a nap, ne legyen melege, és a megolvadt hólé ne folyjon rá. Abban is segít az északi tájolás, hogy könnyebben el tudjon bújni: a szél a bejárata elé hordja a havat, torlaszt és rejtekhelyet képezve ezzel. Barlangjában a medve rendes ágyat készít magának, mohából még párnát is gyúr a feje alá. Volt olyan vaszjugani férfi, aki egy nyáron – amikor a medve nem megy barlangba – az erdőben szorulva egy medvebarlangban aludt, sokkal kényelmesebben, mintha maga készített volna ágakból fekhelyet.

³⁹ P. Milimov

⁴⁰ Ha észreveszik a medve nyomát, az olyannak számít, mintha észrevennék őt magát. A medve belegeyezése nélkül nem találhatják meg.

A medvevadászatok közül azok számítanak a legnagyobb hőstettnek, amikor valaki egymaga ejt el egy medvét, nyáron, véletlenül összetalálkozva vele. Házigazdám kiemelkedő vadásztekintélyét is az adta, hogy életében sokszor ejtett el medvét sőt, ezek közül többet teljesen egyedül. Ezt a fiatal vadászok gyakran felemlítették, ha róla beszélgettek. Ha összetalálkoznak a medvével, ügyelni kell arra, hogy hova lőjenek. A legjobb a gerincébe lőni, mert ha nem is múlik ki azonnal, mozgásképtelen lesz, így utána könnyebb végezni vele. Ha oldalról van lehetősége tüzelni a vadásznak, akkor a lapockája alatt, a szívére kell céloznia, ez – pontos lövés esetén – azonnali halált okoz. A szívére kell célozni akkor is, ha a medve két lábra áll az ember előtt. Ha szembe futó medvére kell lőni, akkor igyekeznek fejbe lőni, ott is lágy részeket eltalálni – lehetőleg a szeménél – mert a homloka olyan kemény, hogy könnyen lecsúszhat róla a golyó.

- Amikor az elsőt lelöttem, az elsőt...

- Hány éves volt akkor?

- Amikor a hadseregbe kellett vonulnom. Megkaptam a behívót, a papírt, épp a Tuh Szigén⁴¹ állítottam varsákat, Klávdia⁴² hozta meg. No, rendben, összekavartam, elmentem. Kutyát nem vittem, kutyáim nagyon jók voltak akkor. Kutyát nem vittem, puskát vittem. Az útra, minden eshetőségre három golyót készítettem. Többet nem. Még sörét is volt. A puskaamat Vaszjuganban⁴³ hagyom, apám, anyám, ha megjönnek, visszaviszik. Épp csak elmentem Ozernojéból, elhagytam Ozernojét, átmentem a Sügér folyón,⁴⁴ a régi téli úton. Átmentem rajta, nézem, aha, nyírfatuskók mindenfele. Azokban némelyikben laknak, fészket, kicsi lukakat csinálnak bele. Kitiúrtak belőle mindent, kirágtak, a bogárfészkekből. Ott talál magának valamit, mézet vagy mit, ott van benne mmm..., ott maradnak a tojásocskái, vagy petéi ...

- Méhecske?

- Méhecske! Ja, méhecske. Nézem, a méhecske odűi mind szét vannak dűlva. Megint megyek, megint szét vannak dűlva. Aha, és a nyoma, látszik medvenyom. Szeptemberben, a levelek hullottak, minden. Az egyik helyen megyek, ahol a kereszteződés van, látszik. Ezen a helyen, elfelejtettem neked megmutatni. Ahol a jegenyefenyves van, a halmon. Akkor lóút volt arra, tiszta volt. Széles. Még szénát is hordtunk arra. Nézem, látom – b.meg – a puskaam élesre töltve. Mindkettő élesre töltve. Nézem, jávor. Oh, milyen jávor? Medve! A púpja, úgy tetszett, nagy. Kb. tizenöt

⁴¹ Folyó, amelyik az Ozernojé melletti tóból ered.

⁴² A testvére.

⁴³ A mai Novüj Vaszjugan.

⁴⁴ Folyó, amelyik az Ozernojé melletti tóba torkollik.

méter volt köztünk. Mintha a szemét látnám. Majd visszahúzza a fejét. A szeme látszik, oldalt. Megállt. Oldalra fordult. A puskám, tudom, igen jó, bízom benne. Ha jól célzok, akkor a közepébe ... No nem pont a közepébe, kicsit oldalt, ahogy kell. Letérdelek, letérdeltem, elhelyeztem a puskát, céloztam, amíg így áll ... hloppp ... kész, rögtön. Régen azt mondták, csontot foghat {a golyó}, és csak úgy elesik. Odafutok, megnézem, aha, a szőre csak úgy feláll. A fejéből az agy ... hloppp ... Nézem, mögöttem, ott ... krrk ... krrk ... krrk ... Kicsi volt, lehet hogy a dajka-medve is ott volt. Ott is egy, a harmadik. Nézem, na lepuffantani ezt is. Aztán gondoltam, még dajkamedve is lehet. Nézem, szőr hullik. Hullik a szőr, megfordulok, semmit nem hallani. Itt sem hallatszik semmi. Kb. öt méterre sűrű jegenyefenyves. A fák nagyok. Ott áll egy ilyen {mutatja} vastag fa. Vastag, ágas-bogas. Na, ott egy kicsi, kb. hét méterre. Fenn.

- Felmászott rá?

- Felmászott! Az. Onnan kémlelt engem. Nézett onnan. Célzok, hiába, nem látszik. Másik oldalról kinéz ... sörétet neki, golyóm csak egy maradt. Céloztam, hiába. Így kinlódtam, kinlódtam .. hloppp ... lehet, hogy nem pontosan, elkapta épp a fejét, nekem meg akkor sült el a puskám. Elrántotta a fejét. Nagy volt már! Kövér volt már, ennyire {mutatja}. És egy-kettő, lemászott, elfutott. Én meg utána. Utána futottam, ő meg előttem. Én mögöttem inam szakadtából futottam. Valahol meg egy bokros jött, a jegenyefenyves után. Eltűnt. Nyárfák, ekkorák álltak ott. Elveszett, én néztem, néztem, minden tiszta, nem látni. Nézem, mindenhol nyárfák, mindenfele, itt ráakaszkozhat az emberre. Ráugrik az emberre. Már kövér volt! Ott szaladt ez is valahol. No, rendben, rendben, gondoltam, elszaladt, nincs sehol. Visszafordultam, na és most mit csináljak. Rendben, megnyúdom. Vaszjuganba nem megyek. Hány kilométer is volt, hány, körülbelül kilenc, Ozernojétól. Megyek, megnyúztam. Levelek hullottak, szeptember volt. Mindent megcsináltam. Egy fára felakasztottam. A szalonnát is. A szalonnát akkor még persze nem ismerte, elfolyt az egész, kifolyt, csöpög, csöpög. No de mindegy, valamennyi mégis maradt. A szalonna maga csöpög. Rendben. Mindent felakasztottam, a bőrért ... akkor még a húst átvették, meg a medvebőrt. Még száz Rubel prémiumot is adtak érte. Ja. Hazatértem. Apámnak, anyámnak mondtam, hogy merre meddig. Még az emberek kérdezték is, te meg minek fordultál vissza. Mondom nekik, így sikerült. Mondom épp hogy nem kapott el egy medve. Azok meg elmentek, a fene essen beléjük, az anya gyerekei.

Visszatértem, reggel megint elmentem, újra Vaszjuganba. Vaszjuganba megérkeztem, ott a parancsnokságon ott volt a ..., ott volt szállása is, török volt, örmény. Meg volt ott még egy a parancsnokságról. Részegek voltak. Én meg sült medvehúst hoztam nekik. Én akkor nem gondoltam, hogy azok ott vodkát isznak, amúgy osztjákosan. No, így és így, mondtam nekik, be akartam jönni, tegnap lett volna a napja. De mondom, így esett. Ők ... valóban, ettek egy kicsit belőle. „Aha. Na, - mondja - lehet, hogy - mondja - neked fehér jegyet adok.” A parancsnokságon.

- Mi az a fehér jegy?

- Olyan jegy, na, amivel otthon hagyhatnak. De az asszonyok korábban azt mondták nekem – én akkor még írástudatlan voltam – hogy ott iskolába járatnak. Te menjél, mondták, mondd nekik, hogy vigyenek el, hadd kinlódjanak veled. Rendben, mondtam, én mégis bevonulok a hadseregbe. Aztán később még adhattok ilyen fehér jegyet, hogy ne vigyenek el később a hadseregbe. Azt hagyjuk egyelőre, háború most úgysincs.⁴⁵

b) A medve és az ember, konfrontáció nélkül

Annak ellenére, hogy kötelező szabály az, hogy a medvét meg kell ölni, ha megjelenik, ha megmutatja magát, a gyakorlat mégis produkál olyan helyzeteket, amikor ez nem történik meg. Ennek oka gyakran az, hogy az ember nincs olyan helyzetben, hogy felvegye a küzdelmet, máskor azonban nincs ilyen indok. -

Ebbe a csoportba kevés történetet lehet besorolni. Ritkán zárul mindenfajta konfliktus nélkül az ember és a medve találkozása. Ez annak ellenére így van, hogy a Vaszjugan mellett sokan úgy gondolják, hogy pl. hím medve nem támad meg asszonyt, ha az feltárja neki nőiességét. Egy példa a békés, szerencsés találkozásokra:

Dohányoztam egyet, kész. Aztán megyek, nézem: nyom. Tompa. Még volt víz akkor. Tavasz fele volt valamikor, májusban. Halászatról mentem haza. Aztán észrevettem, hogy medve megy előttem. Aztán kijött a második is. És mögöttem ... Hátranézek, mögöttem is medve. A kutya visszatért Ozernojéba. Az ott visszafordult, szaladgált, ugatott. És teljesen a betonútig elkísértek engem. Leülök dohányozni, visszamennek az erdőbe. Felállok, elindulok, azok visszatérnek. És lám, a betonig csak két kilométer maradhatott, amikor oldalt eltűntek. Többet nem is láttam őket.

- Nem lőttél rájuk?

⁴⁵ P. Milimov

- *Nem. Kire löjek? Összesen két golyó volt nálam. Belőlük meg három darab volt: kettő előttem és egy hátul.*

- *Féltél?*

- *No, akárhogy is, nem volt kellemes. Akármilyen is volt, akkor is csak medvék. Valószínűleg jóllakottak voltak. No, így volt az én esetem.*⁴⁶

A békés találkozások igen gyakori motívuma az, hogy a két fél, kölcsönösen felmérve a helyzetet, egyszerűen nem találja szükségesnek az összecsapást. A Vaszjugan mellett egy idős hanti férfi mesélte ezt a történetet.⁴⁷ Nem messze Ozernojétól szedett cirbolyatobozokat, aminek a magját köztudomásúan csemegének tartják az emberek, igen fontos árucikke a hantiknak. A toboz ősszel hullik le, a medvék ilyenkor már jóllakottak, nem bocsátkoznak felesleges küzdelembe. A cirbolyásban járva hirtelen észrevett egy medvét, aki szintén akkor vette őt észre. A férfi felkapta a puskáját, a medve pedig két lábra állt és ráüvöltött. A férfi habzott a lövéssel, és látta, hogy a medve sem siet támadni. Elgondolkodott: nekem most nincs szükségem húsrá, minek ölném meg őt, ha nem támad meg? Talán a medve is hasonlókon gondolkodhatott, mert az sem támadt. A vadász megszólította hantiul a medvét:⁴⁸ „medve testvérem, én nem akarlak téged bántani, te se akarj nekem rosszat. Te is menj vissza az utadon, én is hazatérek.” Azzal lassan hátrálva ott hagyta a medvét, aki szintén visszaereszkedett négy lábra, és elment a cirbolyásból.

Békés találkozásnak nevezhetők azok is, amikor a vadász megfigyeli, meglesi a medvét, amelyik nem veszi őt észre. Az erdőből élő hantiknak természetesen rendkívül fontos, hogy ismerjék az állatok viselkedését, de önmagáért való érdeklődés is van bennük az állatok iránt. Így például – a huszadik század előtti ornitológusokhoz hasonlóan – ha ismeretlen madarat látnak, lelővik, hogy közelről megnézhessék, mi az, és esetleg másoktól meg tudják kérdezni, hátha ők tudják. Ugyanígy meg-megfigyelik a medvéket is, ha azok nem veszik észre őket. Így vannak igen pontos ismereteik róluk, táplálkozási szokásaikról, családi életükről, párzási küzdelmeikről.⁴⁹

Egyenesen a falun át mentek {a medvék}. Tán hét darab volt, hét, vagy ilyesmi. Az öregek nem voltak otthon, csak az asszonyok. A falu közepén mentek, libasorban. Az utolsó, az utolsó meg teljesen össze volt szaggat-

⁴⁶ V. Kanajev

⁴⁷ Sajnos ennek nincs rögzített változata, amikor mesélte, nem volt lehetőségem felvenni, nem sokkal utána pedig meghalt. A mesélő P. Kolmakov volt.

⁴⁸ A vaszjugani hantik szerint a medve csak hantiul ért, oroszul hiába beszélne neki.

⁴⁹ A medvéről szóló állattani ismeretek leírása szétfeszítené ennek a dolgozatnak a kereteit, így azokra itt csak utalni tudok.

va, lógott rajta szőre, így mentek a Vodopojka⁵⁰ fele. Az utolsó már teljesen kész volt, párási időszak volt náluk. De ennek ellenére csak ment. Minden csomókban lógott rajta, véres volt, de ennek ellenére csak ment ott hátul. Úgy mentek libasorban.⁵¹

A medvével való találkozás időnként rendkívül komikus színezet is tud kapni. Így például egy hanti férfi Ozernojében váratlanul sok vodkához jutott hozzá. Az alkoholtól igen megmárosodott, majd részegségében kiment az utcai WC-jére. Felesége a házban egyre várta, de csak nem jött be. Végül utána indult, és észre is vette a WC mellett, a fűben hempergő férjét. Éktelen haragra gerjedt, dühében rendkívül lehordta a férjét, hosszasan kiabált vele. Csak akkor lepődött meg, amikor férje felhorkantva, hangos morgással, négy lábon beszaladt az erdőbe. A hölgy egy vétlen medvével perlekedett, míg férje a WC-ben végigaludta a jelenetet.⁵²

c) A medve mint az ember barátja

A medve bizonyos történetekben az ember segítőjeként, barátjaként lép föl. Ezek a történetek beleillenek abba a gondolatba, hogy a medve és az ember között szoros, intim kapcsolat van, egymásért felelősséget érezhetnek, vagy – mint az előző történetben – egymásnak megkegyelmezhetnek. Az egyik történetben egy fiatal medve siet különös viselkedésével a vadászok segítségére:

Elmentünk áfonyát szedni. Hárman. Sem kutyát nem vittem, sem fegyvert. Vinni szoktam máskor, de csak a mocsárba mentünk, nem tűnt fontosnak, ki a fene viszi magával. A mocsárban zsombékok voltak, az áfonya ilyen zsombékokon nő. Vittük a vödröt, abba korsókkal tettük az áfonyát. Az áfonya ott nagy volt. Sík mocsár volt, a vödröt alig lehetett letenni. Nézek..., ahogy felállok, úgy érzem, valaki ránk néz. Gondolom, ki a fene néz minket a tuskók mögül? Egyenesen a szívemben éreztem. No, rendben, menjünk innen. És se puska, se kutya nem volt. Elindultuk, aztán: mi ez, megint a medve, megint itt járt, összerondított mindent. A nyom még szabályosan friss volt, gőzölgött is. Közeledik. Gondoltam, honnan került ide ez a medve? Megint megüünk, megint összerondítva minden. Leültünk dohányozni. Még áfonyát is keveset szedtünk, mindent

⁵⁰ Folyócska, ami az Ozernoje melletti tóba torkollik, közvetlenül a falu mellett. Ez a legfontosabb ivóvíz forrásuk.

⁵¹ P. Milimov

⁵² A történetet még 1992-ben mesélte egy hanti férfi, Sz. Milimov – sajnos ezt sem tudtam magnóra venni, akkor nem volt lehetőségem rá, következő látogatásomkor pedig már halott volt. A történet megértéséhez tudni kell, hogy a hantik szerint, ha összehalálkoznak egy medvével, el lehet tántorítani a támadástól, ha valaki nagyon csúnyán kiábrándítva kiabál vele.

összejárákált körben a medve. És aztán másnap láttuk, ahol sejtettem, hogy néz, hogy ott volt az anyamedve maga. Aki felénk jött, akit felénk küldött, az a dajkamedve volt, tudod, a dajka néha ott marad az anyjával a barlangban. Ez ott áll, mi meg ülünk, dohányszunk. Azt mondja Trimaszov: Na nézd, vendégek. Mondom neki, milyen vendégek? No, nézd meg. Ilyen közel jött, mint ide az ágy. Pont, mint ide az ágy. Medve, nősténymedve, dajkamedve. Az anya egyből megölt volna. Dajka volt, azt küldte oda. Felálltunk, Iván fogta a kését. Mondom neki, tedd el a késed, mit akarsz te azzal a késsel? Elkezdjük verni a vödröket, elmegy, majd mint a kutya, b.meg, megint olyan közel jön. Mi meg verjük a vödröket a bögrékkel. Ő elmegy, megint visszajön, néz ránk. A csónakhoz menni arra kéne, de ő nem enged. Körülbelül öt kilométert kergetett így minket, aztán maga megint elment. Aztán sokáig mentünk a csónakhoz, a csónak ott már messze volt. Körülbelül három órát mentünk a csónak felé. Hazamentünk, másnap mondom, menjünk. Puskát vittünk, vittünk mindent. Mondom, ebédig megszedszük valamennyit, valamennyi áfonyát. Odamentünk, ahol akkor úgy tűnt {hogy medve van ott}, három pár láb nyoma volt ott. Az anya járt ott. Az anya volt, a dajkát küldte hozzánk, az nem engedett minket a csónak fele, mert ott volt az anyja a kölykökkel. Ha odamentünk volna, akkor az anya az adott volna nekünk ... De az nem engedett minket. Zörögtünk, zörögtünk, de nem szaladt el. Akartunk menni a csónak fele, elkergetett minket. Ezért kellett olyan messze mennünk. A kaszálónál aztán már mehettünk a csónak fele. Aztán a második napon már ott volt az anya. Ha akkor a dajka nem lett volna, egész biztosan nem lennék már az élők között. Széttépett volna darabokra. Nem engedett minket arra, mindig ránk acsarkodott. Ő maga is el tudott volna bánni velünk, akkora volt már.⁵³

A medve és az ember lehetséges barátságának tipikus története az, amelyet magam a Vaszjugan mellett hallottam, egy ottani emberről mesélve, Kulemzin és Lukina pedig a Vah folyó mellett, Korlikiban jegyezte le ennek variánsát, meseként, természetesen ottani emberről mesélve:

Élt egyszer egy öregember. Fogott egy fiatal medvét. Hazavitte, együtt kezdtek élni. És lám, megnőtt a medve. Egyszer megharagudott a medve. Az öreg megijedt, és gondolta: „Na, most rám veti magát a medve”.

⁵³ F. Igļjakov

*A medve átugrotta a tűzrakást, kiment a szabadba, és ott össze-
verekedett egy másik medvével. Az öreg szintén kiszaladt és kiabálta:*

- Fiacskám, hagyd abba!

Az öreg belelőtt a másik medvébe, a magáénak meg mondta:

- Menj haza.

*Az öreg megnyúzta a medvét, és eszegetni kezdte a húsát. Felkeltette a
saját medvéjét:*

- Most pedig egyél te is.

Éltek, éldegéltek, és egyszer csak az öreg így szólt a medvéjéhez:

- Menj, ha akarsz!

Ráakasztott egy láncot a kezére, és hozzátette:

- Ha az emberek rád fognak löni, emeld csak fel a kezéd.

*El is ment, lefeküdt a barlangba. Jöttek a vadászok, lőttek rá, ő mind-
egyre csak felemelte a kezét. Öt dárdát tört össze.⁵⁴*

Játszadozó medvebocsok

P. M. Milimov rajza, melyet lánya, T. P. Milimova égetett fába

⁵⁴ Lukina 1990b: 254. A Vaszjugani történetben a medve gyűrűt kap emlékül, amit felmutatva a vadászok felismerik és nem bántják. Egyszer majdnem a saját gazdája is lelőtte, de felismerték egymást, és újra elbúcsúzva többet nem találkoztak.

A medvék közül azokat, akik rendszeresen a falu körül élnek, barátjuknak, szinte védelmezőjüknek is tekinthetik. Ezek a „pásztor-medvék”, akiket úgy emlegetnek: „a mi pásztorunk”. A „pásztor-medvéket” nem szabad bántani, mert az szerencsétlenséget okozhat. Ha a falu mellett megölnek egy ilyen medvét, akkor egy másik feltétlenül bosszút áll emiatt, hatalmas károkat téve a település gazdaságában. Ajpalovóban⁵⁵ mesélték, hogy egy medve megölése után egy másik vadászni kezdett az emberekre és a háziállataikra. Összefogtak ellene, mindenképpen meg akarták találni, de mire elindultak, a medve nyomtalanul eltűnt, sehol nem találták.

d) A medve és az ember hasonlósága

A medve tiszteletében nagy szerepe van annak, hogy igen hasonlónak tarják az emberhez. Már Kulemzin is leírta, hogy a medvének az emberéhez hasonló lelkei voltak (Kulemzin 1984). De a vaszjugani hantik szerint a medve külsőre is hasonlít az emberhez. *„Ugyanolyan, mint mi, csak karmai vannak. Ha leveszed a bőrét, ugyanolyan.”* Egy másik esetben pedig azt mondták róla, hogy *„ugyanolyan, mint az ember, csak okosabb és erősebb nála”*. Igen elterjedt az a történet is, amit egy patológusról mesélnek. Egy, a falu határában megtalált, oszlásnak indult hullát kellett boncolnia, és csak hosszú idő elteltével vette észre, hogy nem emberi, hanem medvetestet boncol.

A medve és az ember hasonlóságának egyik magyarázatát abban a Kutafjev által említett eredettörténetben találhatjuk meg, mely szerint a medve akkor keletkezett, amikor egy szőlőpásztor férfi átment egy mohos fatörzsön, és állattá változott (Kutafjev 2000: 129). Ennek olyan változatát is mesélték nekem a vaszjuganiak 1993-ban, amelyben a medve eredetileg hanti férfi volt, aki egy fatörzsön csak meztelenre vetkőzve tudott átmászni. Mikor átért, akkor vette észre, hogy medve vált belőle. Kereste a fatörzset, hogy visszamásszon rajta, de nem találta meg. A medve ma is ezt a fatörzset keresi, hogy végre visszaváltozhasson emberré. Csaknem azonos ezzel a következő történet is:

A medve az öregek történetei szerint ember-hús alakból, annak átváltozása révén jött a világra. Ez az átváltozás emberből medvévé a következő körülmények között ment végbe.

Volt egy hős, aki az életében igen szeretett az erdőbe járni. Gyakran ment az erdőbe, és mindig hazatért. Egyszer szokás szerint húsért ment az erdőbe, és eltévedt: bement olyan messze és olyan helyre, ahonnan már semmilyen módon nem lehetett visszatérnie – se előre, se hátra. Még egy lehetőség kínálkozott neki, hogy kijusson az áthatolhatatlan erdőből – átmászni egy hatalmas tuskón, amely be volt nőve mohával. A

⁵⁵ Hanti központ a Vaszjugan mellett. A mesélő F. Igļjakov.

hős egy kísérlete sem sikerült abban a ruhában, ami rajta volt. Felhasználta az utolsó lehetőségét, eszközét is: levetette – célja elérésére: átjutni a tuskón – alsó- és felsőruháját is, letette a tuskó mellé, és anyaszült meztelenül átmászott rajta.

Ahogy átmászott a fatörzsön, abban a szempillantásban valami nehézséget érzett a testén. Végignézett magán és észrevette, hogy a teste tele lett szőrrel, amit ma a medvén látunk. A saját, szőrrel benőtt testét meglátva a hős megijedt, és gyorsan vissza igyekezett térni a tuskón át a ruhájához, hogy lecsupaszodjon a teste, ne lehessen látni rajta a szőrét. Amikor a hős újra átmászott a tuskón, keresni kezdte a helyet, ahová korábban a ruháját tette. Azt szerencsétlenségére sehol nem találta, sem ott, ahová letette, sem valamilyen egyéb helyen. A hős ruháját, az osztjások magyarázata szerint, elvitte a szellem, a szőr a ruhájából lett a testén, amikor keresztülmászott a tuskón. Így az emberből medve lett, a szellem ravaszsága és tevékenysége miatt. A hős, mivel nem volt emberi ruhája, és a teste szőrös volt, nem mert ilyen alakban az emberek közé menni. Egyedül maradt örökre az erdőben, kóborolt, azt evett, amit talált. Íme, így jött világra a medve az osztjások hite szerint.⁵⁶

A medve az emberhez hasonló hajlamokkal és – akár rossz – szokásokkal is bír. Köztük is vannak gonoszak, és vannak jóindulatúak is, akárcsak az emberek között. Ahogy az ember, úgy a medve is gyógyítja magát: jegenyefenyő-gyantát ken a sebeire, egy vörös kérgű cserjét⁵⁷ eszik fejfájás ellen,⁵⁸ cirbolya-taplót rágszál gyomorfájás ellen, és légyölő galócát⁵⁹ eszik, hogy bátrabb legyen az üzekedési periódus idején. Ő is megjelöli a lakását, barlangját, akárcsak az ember: letördeli körülötte a faágakat. Csak a téli lefekvése előtt tünteti el a nyomait, csak akkor bújik el a vadászok elől. Az emberek útjelzéseihez hasonlóan ő is megjelöli a vadászterületét: az ember fejszecsapásokat, a medve karmolás nyomokat hagy a fán. A hantik szerint akár vetélkedhetnek is egymással: a vadász, ha talál egy medvekaparást a fán, akkor baltájával megpróbál magasabbra vágni a fába. A kaparás magasságáról mérik fel ugyanis a medvék egymás erejét, így tudják elkerülni a felesleges egymás elleni küzdelmeket. A medve, észrevéve az ember jelét, megpróbálja felülmúlni azt. Egy hanti férfi szerint, ilyenkor, ha a medve látja, hogy az ember magasabbra tud érni, akkor elhagyja korábbi vadászterületét, elismerve a másik feljebbvalóságát. Ugyanakkor a vadász, aki belekezd ebbe a vetélkedőbe, szintén tiszteletben kell tartsa, ha a medve magasabbra ér nála: nem ejtheti el, és el

⁵⁶ Lukina 1990b: 79-80.

⁵⁷ красноталь

⁵⁸ Tavasszal, felébredvén állítólag az ember másnaposságához hasonló fejfájás gyötri.

⁵⁹ Egy bizonyos „sámán”, vallási specialista is ezt használja narkotikumként.

kell kerülnie azt az erdőszakaszt.⁶⁰ A medve ugyanúgy szopja az ujját, mint az ember, ugyanúgy szokott sírni is, ugyanúgy hajlamos arra, hogy ha egy ház kifosztásakor vodkát talál, berúgjon tőle, és ugyanúgy másnapos is tud lenni. A medve meg is tud ijedni, akár az ember, sőt akár halálra is tud ijedni:

Igarenkónak volt egy fekete tehene. Elszökött valahova a Lisztvennaja tóra. Elszökött. De már éjszaka volt, sötét. Odament egy török, odament, ott fekszik a tehén. De az nem a tehén volt, hanem medve. De ez azt hitte, tehén. Fogta, a csizmaival ... dühös volt nagyon, hogy éjszaka kell mászkálni, keresgélni a tehenet. No, mondja, hogy az anyád erre-arra, lendületből a tehénbe hoppp, belerúgott egy hatalmasat. Belerúgott egy nagyot. Ő persze azt hitte, tehén, de kiderült, medve volt. Ő maga is megijedt, a török, elszaladt onnan. Aztán reggel elmentek oda, és vagy tíz méterre ott feküdt a medve, megállt a szíve. Megdőglött az ijedségtől a medve.⁶¹

A medve nagyon szereti a zenét is, amit az alábbi két történet is alátámaszt:

Egy másik medve is volt akkor arra, egy kicsit kisebb. Kisebb volt. Ugyanúgy, esténként gitáron játszottak, énekeltek, itt a környékünkön, a ház mellett, ahol az olajkút is volt. Minden teljesen össze volt járva. Az erdőben minden össze volt járkálva. Eleinte nem tudtam, mi az. Össze-vissza járt mindent körben. Ott mászkált körülöttük, ahol a házuk volt, a régi egészségügyi állomás. Aztán mondom: Jurij Fjodorovics, ott úszik egy medve. Aztán láttam, ott járkált, málnát evett. Egyszerűen málnát evett. Ez hozzájuk járt esténként. Ahogy gitáron játszottak, énekeltek, ezen a helyen mindent összemászkált. Érdekes volt neki. Odament, hallgatódzott, minden. Még ott, ahol a hombárom van, ott is ücsörgött. Hallgatta, ahogy gitároztak és énekeltek, neki is érdekes volt. Néződött, hallgatódzott.⁶²

- A Tuh Szigén⁶³ szedtünk cirbolyatobozt, ott volt egy kis kunyhó is. Voltál már ott, nem láttad ezt a kunyhót?
- De láttam, láttam, de már szétkorhad.

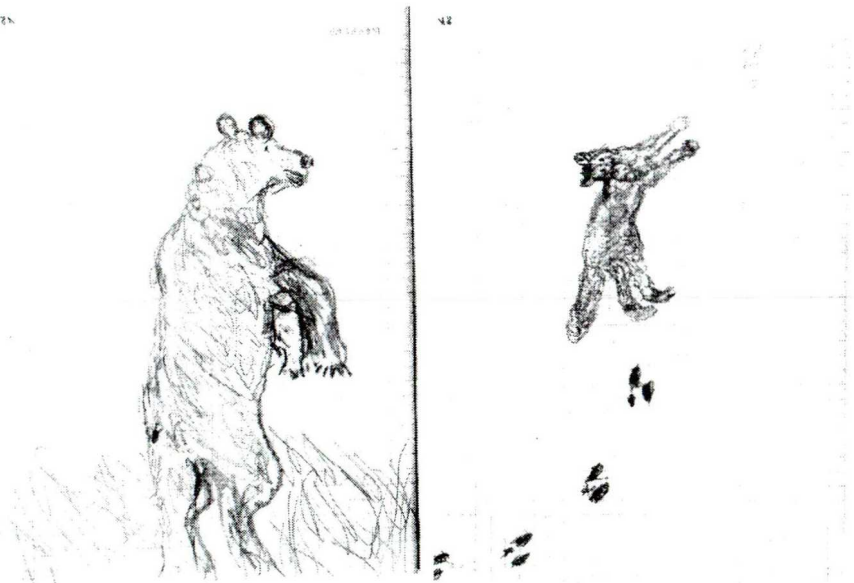
⁶⁰ Ehhez hasonló történetet jegyzett le meseként, ugyancsak a Vaszjugan mellől N.V. Lukina is: Kulemzin – Lukina 1978: 154.

⁶¹ A. Alvin

⁶² P. Milimov

⁶³ Folyó, amely az Ozernoje melletti tóból ered.

- Igen, igen, mi laktunk ott, rögtön a parton. A cirbolyát ott elég messze szedtük. Ehhez a kunyhóhoz hordtuk össze, itt kicsit közelebb volt. Itt volt a házunk, a parton, és ott szedtük a cirbolyát. Nagy tűzrakás állt ott. És ahogy megérkeztünk, gyerünk, keressük meg ezeket a lapokat. Vas lemezeket. Egyszerű vaslemezek voltak. Valamit befedtek vele, eltakartak vele valamit, amikor szitálták vagy sütötték a cirbolyát. Szárították. No, és elmentünk keresni ezeket: hol lehetnek ezek a lemezeink? De ezeket ott ... a medve ahogy bejön, megfordítja őket, ettől azok elkezdenek zengeni. Neki meg tetszett ez. Hallgatta ezt a zenét. Tovább hajtotta őket, ahogy elrepültek tőle, zengtek. Így játszadozott, szórakozott velük. Alig találtuk meg őket, ezeket a lemezeket. Négy lemez volt. Jó nagy darab lemezek. No, így rendetlenkedett Ő nálunk.⁶⁴

„Életem első medvéje”

P. M. Milimov illusztrációja saját történetéhez

e) A medve emberfeletti tulajdonságai – a profán történetek szakrális tanulságai

Természetesen ezekben a profán igaztörténetekben is felmerülnek olyan tulajdonságai a medvének, amelyet emberfelettiné nevezhetünk, és amelyek nagy valószínűséggel kapcsolatban vannak szakrális tulajdonságaival, isteni eredetével. Szinte természetfelet-

⁶⁴ A. Milimova

ti a ravaszsága, különösen, ha üldözik. Az üldözött medve a vadász félrevezetése érdekében összekeveri a nyomait, vagy a kutyákat is becsapva egyszerűen „felszedi a nyomait, a szagát”. Mandelstam-Balzer szerint az égi eredetű medve elkövetvén bűneit, nem veszítette el minden isteni vonását, megmaradt mindent tudónak és mindent látónak (Mandelstam-Balzer 1999: 67). A medve ugyanígy nem csak reális, hanem transzcendens módon is hall: meghallja, bárhol beszéljenek róla, sőt, az egyik történet szerint a medve azt is hallja, amit gondolnak róla: megmutatja magát annak az embernek, aki erősen arra gondol, hogy találkozni fognak.

- Már meséltem neked, amikor először láttam medvét kacsavadászat közben?

- Igen.⁶⁵

- Kacsára vadásztam. A kacsák már nagyocskák voltak, a kicsik. Húszat, harmincat lehetett lőni, este hazavittem, anyám feldolgozta őket. Hol levest főzött belőle, hol pirogot sütött. Apám mesélte, hogy a medve, ha nincs veled golyós puská, és rád támad, káromkodj rá, szidjad erősen, minden, így. Golyót persze nem vittem, csak sörétet hordtam magammal. Egyébként hat-hét golyót szoktam vinni, de most kivettem őket, sörétet tettem azok helyett is, hogy annyival is több kacsát lőhessek. Korábban volt egy kutyám is, fiatal kankutyus, de akkor nem volt, a háború alatt. Nem volt velem kutya. Miron⁶⁶ felesége hozott valami kutyát, megkötötte, hozta Vaszjuganból, odaadta nekem, hogy ezt a kutyát hordjam magammal. A kutya jól hajtotta a kacsákat. Gondoltam, hogy jön egy medve. Ezt gondoltam reggel, ilyen gondolatok jártak a fejemben. Hogy ha a hátsó lábain megy, az orrát fenn hordja-e, leengedett kezekkel áll-e, ezen gondolkodtam. Gondoltam, érdekes lenne meglátni. Megnézném szívesen. Ezen gondolkodtam, mentem, és ez járt a fejemben. Addig nem láttam még medvét, bár nyomait már mutatták.

- Hány éves voltál akkor?

- Hát, körülbelül tizenkét éves. Abban az időben. No rendben. Mentem kacsára vadászni, némelyik kacska ilyenkor már repül. Nagyok, szépek.

- Augusztus vége fele.

- Ja, augusztus vége fele. Minden évben sokat lőttem, hol huszonötöt, hol harmincat. Augusztus végén volt. Inkább közepe, augusztus közepe.

- Augusztus közepe, amikor a fele repül, a fele nem.

⁶⁵ A mesélő engem kérdezett, majd a mese közben egy barátjával beszélgetett.

⁶⁶ A mesélő apai nagybátyja.

- Volt egy rekesztékünk ott lenn, a Tuh Szigén. Egyik nap így mentem, gondoltam, gondoltam, b.meg, hogy lehet ez. A golyókat meg kidobtam a tárból, kacsára így is jó. A kaszáló fele mentem, csónakon, nézem, aha, ül. Vörös volt, meg fekete, itt fekete sáv volt a lábán. Később láttam enynyire. Ott ült, na mondom, itt van, b.meg, ez rám fog jönni. Ott volt a patak partjánál. Na mondom, b.meg, ez engem elmorzsol. És golyó persze nem volt nálam. Gyerünk, kezdtem az evezővel leállni. A kutya meg néz rá. Rajta, káromkodtam, kiabáltam vele, rendben, ül. Aztán felállt, állt, én kiabálok, ő csak áll. Körülbelül huszonöt méter lehetett köztünk, de lehet, hogy egy picivel több. Na, b.meg, gondolom, nem megy el. Káromkodtam, üvöltöztem, kiabáltam. Egyszerre csak, hopp, lábra áll, és be a bokrok közé. Már csak hármát-négyet kellett volna felém ugrania, de ő beugrott a bozótosba. A kutyát kiengedtem ezen az oldalon, gondoltam, elmegy valahova, de átúszott a patakon, ahol a medve elment, ott elment ő is. Elment, nincs, nincs sehol. Visszajött, aha, gondoltam, elment. A kutya négy-öt percet ment utána a bozótban. No, gondolom, elment. No, de a franc velük. Mentem a csónakkal, a túloldalon, de ahogy mentem, vissza-visszanéztem erre az oldalra, ahol elment a medve. Gondoltam, csessze meg, még elkezd üldözni. Hazatértem végül, elmeséltem otthon, hogy így meg így volt a medvével. Aztán elhallgattattam magam. Többet nem gondoltam rá az erdőben. Na, gondoltam, reggel ezen törtem a fejem, hogy ahogy megy, mint az ember, az orrát fenn tartja, vagy mi, ezen gondolkodtam. Még nem láttam előtte. Rendben.

A medve tehát hallja azt is, amit a távollétében beszélnek róla, és ugyanígy hallja azt is, amit holtteste mellett, a medveünnepeken mondanak róla. Ez az egyik oka, hogy távollétében is megköveteli a tiszteletteljes viselkedést, ami a hantik számára a neve felesleges emlegetésének elkerülését is jelenti: bár a neve a Vaszjugan mellett *iχ*, általában tabunevén nevezik, *kakə wajaχ*-nak (állat öcsém).

5. Végezetül

Ezzel az utolsó bekezdéssel Bakró-Nagy Marianne előtt tisztelgő tanulmányom körbe ért: a legrészletesebben általa kifejtett medve-tabunyelvből indultam ki és oda is érkeztem vissza. Közben áttekintettem, hogy a medvekultusszal, a hantik szakrális medve-konceptióival kapcsolatban mikkel foglalkozott legtöbbször az obugrisztika; hogy ennek az egyszerre mitológiai, filozófiai, morális és rituális rendszernek milyen megjelenési formái voltak-vannak a Vaszjugan folyó mellett; körülírtam egy olyan folklórműfajt, amivel eddig nem foglalkozott súlyának megfelelően a hantikat tárgyaló szakiroda-

lom; végül ezekből néhány példát kiemelve – amik mind kapcsolatban vannak a medvével, annak hétköznapi, profán létével – érzékeltetem a műfajt magát, és szemléltetem azt is, hogy milyen típusú információkat nyerhetünk az igaztörténetek segítségével.

Tanulmányomat nem tekintem befejezettnek, több okból sem. Egyrészt az igaztörténetek – a bennük hordozott tudással együtt – folyamatosan újra- és újratermelődnek, másrészt területi okokból itt csak érzékeltetni lehetett bizonyos jelenségeket. Mindezeket egy sokkalta bőségeesebb példatárval ellátott könyvben lehetne leginkább bemutatni, ahol tematikámat sem szűkíteném le az erdő urára, a medvére, hanem annak mindenféle rendű-rangú alattvalójára, és az emberek velük való kapcsolatára, róluk szóló ismeretére is kitérhetnék.

IRODALOM

- Sz. Bakró-Nagy Marianne 1979: *Die Sprache des Bärenkultes im Ob-ugrischen*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Bán Aladár 1913: A medvetisztelet a finnugor népeknél, különösen a lappoknál, *Ethnographia*, 205–212.
- Bausinger, Hermann 1982: A hétköznapi elbeszélések szerkezetei, *Folkloristica* 7, Budapest, 17–50.
- Borisov A. G. [Борисов А. Г.] 1996: Нюролка – река хантыйская, in Яковлев Я. А. (ред.): *Земля Каргасокская. Сборник научно-популярных очерков*, Томск, Издательство ТГУ, 67–87.
- Csernyecov, V. N. 1977: Az obi-ugor medvekultuszról, in Domokos Péter (szerk.): *Uralisztikai olvasókönyv*, Budapest, ELTE, 198–205.
- Dégh Linda 1972: Folk narrative, in Dorson, Richard M. (ed.): *Folklore and Folklife*. Chichago – London, 53–84.
- Derera Mihály 1982: *Szárnyas istenkék, földi bálványkák*, Budapest, Móra.
- Dobos Ilona 1986: „Igaz” történetek, in *Paraszti szájhagyomány, városi szóbeliség*, Budapest. 190–212. (első közlése: Dobos Ilona 1964: Az „igaz” történetek műfajának kérdéséről, *Ethnographia* 75, 198–217.)
- Gippius E. [Гиппиус Е.] 2001: Ритуальные инструментальные мелодии, сопровождающие танцы на медвежьем празднике как музыкально-исторический источник, in Лукина Н. В. (ред.): *Музыка и танец в культуре обско-угорских народов*, Томск, 12–21.
- Gondatti N. I. [Гондаттыи Н. И.] 1888: *Следы язычества у инородцев Северо-Западной Сибири*, Москва.
- Honti László 1986: *Chrestomathia ostiatica*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Hymes, D. 1988: A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata, in Pléh Csaba – Siklaki István – Terestyényi Tamás (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*, Budapest, Osiris, 86–132.
- Istvánovits M. 1965: Elhal-e a népművészet?, *Ethnographia* LXXVI, 112–115.
- Ivanova, V. S. [Иванова В. С.] 2002: Этнопедагогическая роль медвежьих игриш в культуре манси, in Молданова Т. А. – А. Д. Каксин (szerk.): *Медведь в*

- культуре обско-угорских народов. Материалы V. югорских чтений. Ханты-Мансийск, Hanty-Mansijsk, 94–99.
- Jakovlev, Ja. A. [Яковлев Я. А.] 1998: *Культовые места XIX – начала XX в. на территории Томской Области = Памятники истории, археологии и культуры Сибири*, Новосибирск, 35–53.
- Jolles, A. 1930: *Einfache Formen (Legende, Sage, Mythe, Ratsel, Spruch, Kasus, Memorabile, Marchen, Witz)*, Halle.
- Jordan, Peter 2003: *Material Culture and Sacred Landscape. The Anthropology of the Siberian Khanty*, Walnut Creek
- Kálmán Béla (szerk.) 1980: *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet*, Budapest.
- Kannisto, A. 1977: A vogul medveünnepek, in Domokos Péter (szerk.): *Uralisztikai olvasókönyv*, Budapest, 186–197.
- Karjalainen, K. F. 1927: *Die Religion der Jugra Völker* III. FFC 63, Helsinki - Porvoo
- Katona Imre 1962: A népi epika újkori átalakulása egy társadalmi csoport körében, *MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának közleményei* XIX, 187–230.
- Katona Imre 1988: A folklór és a folklorisztika általános problémái, in Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*, Budapest, 15–37.
- Keszeg Vilmos 2002: *Homo narrans*, Kolozsvár, Komp-Press.
- Kodolányi János ifj., 1992: The Obi-Ugor Bear-Festivity Mask, in Batha Elek – Kotics József (szerk.): *Ethnographica et folkloristica carpathica*, Tom 7-8/1-2, Debrecen, KLTE, 47–53.
- Kulemzin, V. M. [Кулемзин В. М.] 1984: *Человек и природа в верованиях хантов*, Томск
- Kulemzin, V. M. [Кулемзин В. М.] 2004: Медвежий праздник и шаманизм в хантыйском мировоззрении, in Кулемзин, В. М. (ред.): *О хантыйских шаманах*, Тарту
- Kulemzin, V. M. [Кулемзин В. М.] 2005: *Ни аршином, ни умом. Реальные сибирские картинки*, Томск
- Kulemzin, V. M. – N. V. Lukina [Кулемзин В. М. – Н. В. Лукина] 1977: *Васюганско-ваховские ханты в конце XIX – начале XX вв. Этнографические очерки*, Томск
- Kulemzin, V. M. – N. V. Lukina [Кулемзин В. М. – Н. В. Лукина] (ред.) 1978: *Материалы по фольклору хантов*, Томск
- Kunyina, [Кунина Л. Е.] 2002: Тожественность медведя и человека в мировоззрении ваховских хантов, in Moldanova T. A. – A. D. Kaksin (ред.): *Медведь в культуре обско-угорских народов. Материалы V. югорских чтений*, Ханты-Мансийск, 68–73.
- Kutaľjev, P. I. [Кутаľьев П. И.] 2000: О почитании медведя на р. Васюгане, in Яковлев Я. А. (ред.): *Труды Томского Областного Краеведческого Музея том 10*. Томск, 128–129.
- Küllös Imola 1988: Igaz történet, élettörténet, önéletrajz, in Vargyas Lajos (szerk.): *Magyar néprajz V. Népköltészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 251–266.
- Lázár Katalin – Schmidt Éva 1992: Medveének A. Kannisto gyűjtéséből = *Zenetudományi dolgozatok 1990–1991*, 201–212.
- Leete, Art 1999: Ethnopolitical Comments About the Sacrificial Ceremony At Lake Num-to, in Leete Art – Toivo Sikka – Ivi Tammaru (eds.): *Pro Etnologia 7, Arctic Studies*, Tartu, 21–26.

- Lukina, N. V. [Лукина Н. В.] 1990a: Общее и особенное в культе медведя у обских угров, in *Обряды народов Западной Сибири*, Томск, 179–191.
- Lukina N. V. [Лукина Н. В.] (ред.) 1990b: *Мифы, предания, сказки хантов и манси*, Москва.
- Lucsko, N. Sz. [Лучко, Н. С.] 2002: Образ медведя в рисунках детей казымской школы, in: Молданова Т. А. – А. Д. Каксин (ред.): *Медведь в культуре обско-угорских народов. Материалы V. югорских чтений*. Ханты-Мансийск, 106–111.
- Mandelstam-Balzer, Marjorie 1999: *The Tenacity of Ethnicity: A Siberian Saga in Global Perspective*, Princeton.
- Mazur, O. V. [Мазур О. В.] 2001: О связи мифоритуальной традиции и музыкально-танцевальной составляющей в медвежьих игрищах казымских хантов, in Лукина Н. В. (ред.): *Музыка и танец в культуре обско-угорских народов*, Томск, 24–31.
- Medin, D. L. – S. Atran 1999: *Folkbiology*, London.
- Moldanov, T. A. [Молданов, Т. А.] 1999: *Картина мира в песнопениях медвежьих игрищ северных хантов*, Томск.
- Moldanov, T. A. – T. Moldanova [Молданов Т. А. – Т. Молданова] 2000: *Боги земли Казымской*, Томск
- Moldanova, T. A. – A. D. Kakszin [Молданова Т. А. – А. Д. Каксин] (ред.) 2002: *Медведь в культуре обско-угорских народов. Материалы V. югорских чтений*, Ханты-Мансийск.
- Moldanova, T. A. [Молданова Т. А.] 2001: *Архетипы в мире сновидений хантов*, Томск.
- Munkácsi B. 1892–1921: *Vogul népköltési gyűjtemény I–IV*, Budapest.
- Munkácsi Bernát – Kálmán Béla 1963: *Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény IV*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nagy Olga 1982: Realista törekvések a népi prózában, in *Az életrajzi módszer. Alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában = Documentatio Ethno-graphica 9*, Budapest, 145–162.
- Nagy Olga 1975: Mesék és „igaz történetek” Széken (Szempontok egy erdélyi magyar falu népi prózarepertoárjának vizsgálatához, in *Népi kultúra – népi társadalom VIII*, Budapest, 303–337.
- Nagy Olga 1977: *Széki népmesék*, Bukarest.
- Nagy Zoltán 2000: „Fél méterrel repülni a föld felett”. A vodka a vaszjugani hantik kultúrájában, *Tabula* 2000/3(2), 284–315.
- Neumann, S. 1966: Arbeitserinnerungen als Erzählinhalt, *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 12, Berlin, 177–190.
- Neumann, S. 1969: Volkserzahler unserer Tagen in Mecklenburg, *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 15, Berlin, 31–49.
- Niedermüller P. 1993: Empirikus kultúrakutatás avagy az antropológia esélyei Kelet-Európában, in Kunt E. – Szarvas Zs. (szerk.): *A komplex kultúrakutatás dilemmái a mai Magyarországon: az antropológiai megközelítés esélyei*, Miskolc, 27–84.
- Nyeklepajev N. Ja. [Неклепаев Н. Я.] 1997: Поверья и обычаи Сургутского края, in Мандрика Ю. Л. (ред.): *Обряды, обычаи, поверья*, Тюмень, 7–214.
- Pápai Károly é. n.: *Vogulok, osztjások, zürjének és szamojédok*, EA3751

- Pápay József 1905: Nyelvészeti tanulmányutam az éjszaki osztjások földjén, *Budapesti Szemle* 123, 354–395.
- Pápay József 1906: Az osztjások földjén, *Földrajzi Közlemények* 34, 77–96, 172–185.
- Redfield József 1960: The Little Community. Peasant Society and Culture. (Viewpoints for the Study of a Human Whole.) Chicago
- Réthey Prikkel Miklós 1991: *Az igasztörténet*, KLTE, Debrecen
- Rescsetnyikova R. G. [Решетникова Р. Г.] 2002: Ребёнок и медвежий праздник, in Молданова Т. А. – А. Д. Каксин (szerk.): *Медведь в культуре обско-угорских народов. Материалы V. югорских чтений. Ханты-Мансийск*, 91–93.
- Satyilov, M. B. [Шатилов М. Б.] 1931: *Ваховские ханты (этнографические очерки) = Труды Томского Краеведческого Музея, Том IV, Томск.*
- Schmidt Éva é. n.: *Az obi-ugor medvekultusz háromféle modellálásában*, Kézirat.
- Schmidt Éva 1988: Die obugrischen Bären-Konzeptionen und ihre Zusammenhänge mit den religiösen Modellsystemen, in Pusztay János (szerk.): *Specimina sibirica* 1, 159–186.
- Schmidt Éva 1989: Bear Cult and Mythology of the Northern Ob-Ugrians, in Hoppál Mihály – J. Pentikainen (szerk.): *Uralic Mythology and Folklore*, Budapest–Helsinki, 187–232.
- Schmidt Éva 1990a: Az obi-ugor mitológia és a medvetisztelet, *Ethnographia* CI, 149–193.
- Schmidt Éva 1990b: Az északi obi-ugor kultuszdualizmus és medvekultusz vallási alapjairól, *CSIFU* 4, Debrecen, 12–17
- Sirelius, U. T. 1983: *Reise zu den Ostjaken*, Helsinki
- von Sydow, C. W. 1934: Kategorien der Prosa – Volksdichtung, in *Volkskundliche Gaben Festschrift J. Meies*, Berlin–Leipzig, 253–268.
- Szilágyi Miklós 1969: A Tanácsköztársaság a résztvevők emlékezetében. (A visszaemlékezések néprajzi elemzése.), in Szabó Ferenc (szerk.): *A Tanácsköztársaság Békés megyében 1919*, Békéscsaba, 261–281.
- Szokolova Z. P. [Соколова З. П.] 1972: *Культ животных в религиях*, Москва
- Szőcs László 2002: Gondolatok az igasztörténetek mibenlétével és gyűjtésével kapcsolatosan, in Szabó Árpád Tőhötöm (szerk.): *Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról = Kriza Könyvek* 12, Kolozsvár, 63–78.
- Sztakanova, L. P. [Стаканова Л. П.] 2002: Использование элементов медвежьих игрish в воспитательном процессе детского этнического стойбыша 'Мань Ускве', in Молданова Т. А. – А. Д. Каксин (ред.): *Медведь в культуре обско-угорских народов. Материалы V. югорских чтений. Ханты-Мансийск*, Hanty-Mansijsk, 100–105.
- Urajev, R. A. [Ураев, Р.А.] 1959: *Дневник. Рукопись.*
- Velicsko [Величко] 1954: *В большом, снежном мире*. Томск
- Vértés Edit 1988. Is the bear an Obi-Ugrian totem?, in Domokos Péter – Pusztay János (szerk.): *Bereczki emlékkönyv: Bereczki Gábor 60. születésnapjára*, Budapest, ELTE, 375–379.
- Voigt Vilmos 1965: Elhal-e a népművészet?, *Ethnographia* LXXVI, 117–120.
- Voigt Vilmos 1972: *A folklór alkotások elemzése. Néprajzi tanulmányok*, Budapest
- Voigt Vilmos 1998: Kisepikai prózaműfajok, in Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*, Budapest, 303–355.